

المؤسسة الإسلامية للشباب

Fondazioni i Rinisë Islame
Stiftung der Islamischen Jugend
Foundation of Islamic Youth

Seebacherstrasse 67
CH-8052 Zürich
☎ + 41 (0) 43 300 16 70

www.islamischen.ch
✉ Islamischen@freesurf.ch
info@islamischen.ch

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

N ë emër të Allahut, të Gjithëmëshirshmit, Mëshiruesit!

GRUAJA NË ISLAM KUNDREJT TRADITËS JUDEO-KRISHTERE

Dr. Sherif Muhamed

Botuar nga: **e pabotuar (kërkohen donatorë për botim – lajmërohu në edinvet@yahoo.com)**

Të gjitha të drejtat e këtij libri i takojnë përkthyesit Edin Lohja

PARATHËNIE	4
1. HYRJE	6
2. FAJI I EVËS ?	9
3. TRASHËGUESËT E EVËS ?	11
4. BIJAT TURPËRUESE ?	16
5. ARSIMIMI I FEMRËS ?	18
6. GRUAJA – E PAPTËR DHE E PËRLYER ?	20
7. TË DHËNIT DËSHMI	22
8. KURORËSHKELJA	24
9. BETIMET	27
10. PRONA E GRUAS ?	30
11. DIVORCI	33
12. NËNAT	42
13. TRASHËGIMIA E FEMRËS ?	46
14. BRENGA E TË VEJAVE	48
15. POLIGAMIA	51
16. MBULESA	59
17. EPILOG	65
SHËNIME	72

PARATHËNIE

Dr. Sherif Muhamed është një mendimtar e shkrimtar i shquar me një të kaluar akademike si inxhinier elektrik. Është shumë aktiv në predikimin dhe përhapjen e Islamit dhe ka shkruar gjerësisht për çështje islame dhe problemet bashkëkohore shoqërore dhe politike që e kanë prekur gjerësisht botën. Ai tashti jeton në Kingston të Ontarios, Kanada.

Dr. Sherifi në hyrjen e tij thotë: “...shqetësimi im qëndron kryesisht në pozicionin e gruas në të tri fetë ashtu siç na shfaqet në burimet e tyre origjinale dhe jo si praktikohet prej miliona ndjekësve në të gjithë botën sot. Si rrjedhim, shumë prej fakteve të cituara vijnë prej Kuranit, thënieve të Profetit Muhamed, Biblës, Talmudit dhe thënieve të disa Etërve të Kishës që kanë ndikuar, pikëpamjet e të cilëve kanë kontribuar pamasë në përcaktimin dhe trajtësimin e Krishterimit. Ky interes për burimet lidhet me faktin që të kuptosh një aksh fe’ prej qëndrimit dhe sjelljes të disa ndjekësve të parëndësishëm të saj është të keqdrejtosh. Shumë njerëz e ngatërrojnë kulturën me fenë, shumë të tjerë nuk e dijnë çfarë thonë librat e tyre fetarë dhe shumë të tjerë as që e çajnë kokën”.

Ky libër na adreson në çështjen që i përket statusit të gruas siç është dokumentuar në të trija fetë ibrahimite. Statusi i gruas në besimet e reveluara, përcaktuar prej, ndërmjet të tjera gjërave, të drejtave, privilegjeve dhe përgjegjësi, është ndoshta njëra prej të fundmeve të kuptuara dhe të shtrembëruarave, tashmë shumë të përfolura rreth çështjeve që i përkasin gruas – veçanërisht

mitet që e rrethojnë statusin e gruas muslimane. Ky libër është i mirëdokumentuar me burime informacioni, të cilat janë nxjerrë dhe me referenca nga librat e shenjtë të Hebrenjve, Krishterëve dhe Muslimanëve dhe literaturë tjetër. Më ka bërë shumë përshtypje logjika dhe elokuenca e shprehur në stilin e të shkruarit prej dr. Sherif Muhamedit.

Ndërkohë që artikulli për gruan i dr. Xhemal Badautit na jep një kuptim të përgjithshëm të statusit të gruas në Islam, ky i dr. Sherifit është një analizë krahasuese i pikëpamjeve të feve ibrahimite në të gjithë gamën e çështjeve që e shqetësojnë gruan. Së bashku, ata i përgjigjen sulmit të përgjithshëm dhe propagandës së pamëshirshme kundra Islamit për këtë gjë. Veçanërisht libri i dr. Sherifit na paraqet hipokrizinë dhe standartin e dyfishtë me të cilin duan ta dënojnë gabimisht Islamin.

Ky libër davarit shumë keqkuptime rreth statusit të gruas të evidencuar në Kuran, bën dallime midis besimit real islam dhe praktikave të ndryshme të muslimaneve të ndikuara nga kultura dhe zakonet shoqërore dhe na ndriçon heterogjenitetin e statusit të gruas muslimane. Nga pikëpamja e shpërndarjes së keqkuptimeve jo vetëm ndërmjet jo-muslimanëve por gjithashtu ndërmjet shumë muslimanëve për këtë gjë, ky libër duhet të lexohet nga të gjithë. Duke davaritur disa mite, ky libër gjithashtu nxjerr në pah perspektivën e ndërtimit të marrëdhënieve harmonike ndërmjet jo-muslimanëve dhe muslimanëve. Ky libër i shquar është një detyrim për të gjithë ata që janë të interesuar të njohin statusin e gruas në të trija fetë e reveluara dhe për të gjithë ata që duan ta kërkojnë të vërtetën vetë.

Nazri Sobhan

1. HYRJE

Pesë vjet më parë, në numrin e *Toronto Star* të 3 Korrikut 1990 lexova një artikull me titull "Islami s'është i vetëm në doktrinën patriarkale", nga Gwynne Dyer. Artikulli përshkruante reagimet e tërbuara nga pjesëmarrëset e një konference mbi gratë dhe pushtetin, të mbajtur në Montreal, ndaj komenteve të feministes së njohur egjiptiane, Dr. Nawal Sadawi. Pohimet e saj politikisht jokorrekte përfshinin: "elementet më shtrënguese dhe kufizuese ndaj grave mund të gjehen së pari në Judaizëm në Dhiatën e Vjetër, pastaj në Krishërimin e më pas në Kur'an"; "të gjitha fetë janë patriarkale sepse burojnë nga shoqëri patriarkale", dhe "mbulimi i grave nuk është një praktikë ekskluzivisht islame, por një trashëgim i lashtë kulturor me ngjashmëri në fetë simotra." Pjesëmarrësit s'mund të duronin të rrinin ndenjtur, teksa besimet e tyre po barazoheshin me Islamin. Kështu, Dr. Sadawi korri një stuhë kritikash. "Komentet e Dr. Sadawi-t janë të papranueshme. Përgjigjet e saj zbulojnë një mungesë të të kuptuarit të besimeve të popujve të tjerë", deklaroi Bernice Dubois e Lëvizjes Botërore të Nënave. "Unë duhet të protestoj" - tha panelistja e rrjetit izraelit të grave, "nuk ka koncept të mbulesës në Judaizëm." Artikulli ia atribuonte këto protesta të egërsuara prirjes në Perëndim për ta bërë Islamin *çjapin e shushavës** për praktika që janë në po atë masë pjesë e trashëgimisë kulturore të vetë Perëndimit. "Feministet kristiane dhe çifute nuk do rrinin të ulura duarlidhur, ndërkohë që diskutoheshin në një kategori të njëjtë me ata muslimanët e ligë", shkruan Gwynne Dyer.

Nuk u çudita që pjesëmarrësit e konferencës kishin mbajtur një këndvështrim kaq negativ, sidomos kur ishte fjala për çështjet e grave. Në Perëndim, Islami besohet të jetë simboli i nënshtrimit të grave *par excellence*. Për të kuptuar sa e shëndoshë është kjo bindje, mjafton të

përmendim që Ministri i Arsimit në Francë, tokën e Volterit, ka urdhëruar kohët e fundit përjashtimin e të gjitha të rejave muslimane që veshin mbulesë, nga shkollat franceze!¹ Një së reje muslimane që vesh një shami koke i mohohet e drejta për arsimim në Francë, kurse një studenteje katolike që mban një kryq apo një studenti çifut që vesh një *jarmulke*^[*] - jo. Skena e policeve franceze që pengonin vajzat muslimane me shami mbi kokë nga të hyrit në shkollën e tyre të mesme, është e paharrueshme. Ajo frymëzon kujtimet e një skene po aq të pahijshme të Guvernatorit George Wallace të Alabamas, më 1962, i cili qëndronte përpara derës së shkollës, në përpjekje për të bllokuar hyrjen e studentëve të zinj me qëllim ndalimin e desegregimit në shkollat e Alabamas. Ndryshimi ndërmjet këtyre dy skenave është se studentët zezakë kishin simpatinë^[†] e aq shumë njerëzve në Shtetet e Bashkuara dhe në mbarë botën. Presidenti Kenedi dërgoi Gardën Kombëtare të Shteteve të Bashkuara për të mundësuar me forcë hyrjen e studentëve me ngjyrë. Vajzat muslimane, nga ana tjetër, s'morrën kurrfarë ndihme nga askush. Çështja e tyre dukej se kishte shumë pak simpati si brenda, ashtu edhe jashtë Francës. Arsyeya ishte keqkuptimi i shumëpërhapur dhe frika nga çdo gjë islame në botë sot.

Ajo që më ngacmoi më shumë për konferencën e Montrealit ishte një pyetje: A ishin pohimet e bëra nga Sadawi, apo cilado prej kritikuesve të saja, faktuale? Me fjalë të tjera, a kanë Judaizmi, Krishtërimi dhe Islami të njëjtin koncept për gratë? A u ofrojnë Judaizmi dhe Krishtërimi grave një trajtim me të vërtetë më të mirë se Islami? Cila është e vërteta?

Nuk është e lehtë të kërkosh e të gesh përgjigje për këto pyetje të vështira. Vështirësia e parë qëndron në atë se duhet të jesh i ndershëm, i paanshëm dhe objektiv, ose të paktën të bësh çdo gjë që ke në dorë për të qenë i tillë. Kjo është ajo që mëson Islami. Kur'ani i ka udhëzuar muslimanët të thonë të vërtetën edhe në qoftë se atyre që u janë të afërt kjo s'u pëlqen:

"Kurdoherë që të flitni (dëshmoni), flitni drejt, edhe nëse është çështja për të afërmit..." (6:152);
"O ju që besuat, vazhdimisht të jeni dëshmues të drejtë (për hir) të Allahut, edhe nëse është kundër jush, kundër prindërve ose të afërmeve tuaj, qoftë (kundër) pasanikut, apo të varfrit."
(4:135)

Vështirësia tjetër e madhe është gjerësia e pakapërcyeshme e temës. Prandaj, gjatë këtyre pesë viteve të fundit, kam kaluar shumë orë duke lexuar Biblën, Enciklopedinë e Fesë dhe Enciklopedinë Judaikë, në kërkim të përgjigjeve. Kam lexuar gjithashtu mjaft libra që diskutojnë pozicionin e grave në fetë e ndryshme, të shkruar nga shumë studiues, apologjetë dhe kritikë. Materiali i paraqitur në kreerët vijues përfaqëson gjetjet e rëndësishme të këtij kërkimi modest. Unë nuk pretendoj të jem absolutisht objektiv. Kjo është përtej mundësive të mia të kufizuara. E gjitha ç'mund të them është se jam përpjekur, përgjatë gjithë këtij hulumtimi, t'i afrohem idealit kur'anor të "të folurit drejt."

Para se të fillojmë, do të doja të theksoj në këtë hyrje se qëllimi im nuk është që nëpërmjet këtij prezantimi të përçmoj Judaizmin apo Krishterimin. Si muslimanë, ne besojmë në prejardhjen hyjnore të të dyjave. Asnjëri s'mund të jetë musliman pa besuar në Moisiun dhe Jezusin (paqja qoftë mbi ta) si profetë të mëdhenj të Zotit. Qëllimi im i vetëm është të rivlerësoj Islamit dhe të nderoj - çka përbën një borxh të harruar në Perëndim - Mesazhin e vërtetë përfundimtar nga Zoti për racën njerëzore. Desha gjithashtu të theksoj se jam marrë vetëm me *doktrinën*. Pra, në qendër të vëmendjes sime është kryesisht pozicioni i grave në të trija fetë, ashtu siç paraqitet në burimet e tyre origjinale e jo siç ushtrohet nga milionat e ndjekësve të tyre sot në botë. Ndaj, shumica e fakteve të cituara vjen nga Kur'ani, thëniet e profetit Muhammed (s), Bibla, Talmudi dhe thëniet e disa prej Etrëve kishtarë më ndikues, pikëpamjet e të cilëve kanë kontribuar pamasë në

përkufizimin dhe formësimin e Krishterimit. Ky interesim për burimet lidhet me faktin se të kuptuarit e një feje të caktuar nga qëndrimet dhe sjellja e disa prej ndjekësve të saj në emër, është çorientues. Shumë njerëz ngatërrojnë kulturën me fenë, shumë të tjerë nuk dinë se ç'thonë librat e tyre të fesë e akoma më shumë as që e çajnë kokën.

2. FAJI I EVËS ?

Të trija fetë puqen në një fakt themelor: Si burrat, ashtu edhe gratë janë krijuar nga Zoti, Krijuesi i të gjithë universit. Megjithatë, mospajtimi fillon menjëherë pas krijimit të burrit të parë, Adamit dhe gruas së parë, Evës. Koncepti judeo-kristian i krijimit të Adamit dhe Evës është përshkruar hollësisht te Zanafilla 2:4 - 3:24. "Zoti ua ndaloi të dyve ngrënien e frutave nga pema e ndaluar. Gjarpri e joshi Evën të hante nga ajo dhe Eva pastaj joshi Adamin të hante me të. Kur Zoti e qortoi Adamin për atë që bëri, ky ia hodhi gjithë fajin Evës: 'Gruaja që ke vendosur këtu me mua, ajo më dha frut nga pema dhe unë hëngr.' Si pasojë Zoti i tha Evës:

'Unë do të t'i shtoj së tepërmi dhimbjet e tuaja në shtatzani: në dhimbje të mëdha do lindësh fëmijë. Dëshira jote do të jetë për burrin tënd dhe ai do sundojë mbi ty.'

Ndërsa Adamit Ai i tha:

Ngaqë dëgjovë gruan tënde dhe hëngre prej asaj peme... e mallkuar është toka për shkakun tënd: përmes punësh të rënda do hash prej saj të gjitha ditët e jetës tënde!" (Gjeneza 3:12-17)

Koncepti islam i Krijimit të parë gjehet në disa vende në Kur'an, p.sh.:

"(Ne i thamë) O Adem, ti dhe bashkëshortja jote zini vend në Xhennet, hani nga të doni por mos iu afroni kësaj peme, sepse do të bëheni prej vetëdëmtuesve dhe shkelësve. (Pastaj) shejtani u pëshpëriti të dyve që t'ua zbulonte pjesët e turpshme që ishin të mbuluara dhe tha: 'Zoti juaj jua ndaloi ju të dyve këtë pemë vetëm që të mos bëheni engjëj, ose prej të përjetshmëve.' Dhe iu betua se ishte këshilluesi i tyre i sinqertë. Atëherë me mashtrim i zbriti (në nivel të palakmueshëm). E kur e shijuan pemën, vendturpi i tyre u zbulua dhe ata filluan ta mbulojnë atë me gjethe e xhennetit. Zoti i tyre u thirri: 'A nuk jua ndalova ju dyve atë pemë dhe a nuk ju thashë të dyve se shejtani është armik i hapët për ju?' Ata thanë: 'Zoti ynë, ne i bëmë padrejtësi vetes sonë, e në qoftë se Ti nuk na mbulon (mëkatën) dhe nuk na mëshiron, me siguri do të jemi prej të shkatërruarve!'" (7:19-25)

Një vështrim i kujdesshëm mbi dy përshkrimet e rrëfimit të Krijimit zbulon disa ndryshime thelbësore. Kur'ani, në kontrast me Biblën, i vë faj të njëjlojtë Adamit dhe Evës për gabimin e tyre. Askund në Kur'an s'mund të gjehet as edhe shenja më e vogël se Eva e joshi Adamin të hajë nga pema e madje as që ajo kish ngrënë para tij. Eva në Kur'an s'është as joshëse, as tunduese e as mashtruese. Përveç kësaj, Eva nuk fajësohet për dhimbjet e shtatzanisë. Zoti, sipas Kur'anit, nuk dënon askënd për fajet e një tjetri. Të dy, Adami dhe Eva kryen një mëkat e pastaj iu lutën Zotit për falje dhe Ai i fali që të dy.

3. TRASHËGUESËT E EVËS ?

Imazhi i Evës si joshëse, dhënë në Bibël, ka shkaktuar një ndikim skajimisht negativ përgjatë mbarë traditës judeo-kristiane. Të gjitha gratë mendohej të kishin trashëguar nga nëna e tyre, Eva e Biblës, si fajin ashtu edhe dinakërinë e saj. Si pasojë, ato të gjitha s'ishin të denja t'u besohej, moralisht inferiore dhe të poshtra. Menstruacioni, shtatzania dhe rritja e fëmijës konsideroheshin ndëshkimi i merituar për fajin e përjetshëm të seksit femëror të mallkuar. Për të kuptuar sa negativ ishte ndikimi i Evës së Biblës në të gjitha pasardhëset e saja, duhet t'u hedhim një sy shkrimeve të disa prej çifutëve e kristianëve më të rëndësishëm të të gjitha kohërave. Le të fillojmë me Dhiatën e Vjetër dhe të shikojmë pjesë nga ajo që quhet Libri i Mençurisë, në të cilën gjejmë:

"Mua më duket më e hidhur se vdekja gruaja, që është një grackë, zemra e së cilës është një rrjetë dhe duart e së cilës janë zinxhirë. Burri që kënaq Zotin do i ikë asaj, por mëkatarin ajo do e zërë në grackë... Tek po kërkoja dhe ende nuk po gjej, pashë një burrë të ndershëm në mes njëmijëve, por as edhe një grua të ndershme midis të gjithave." (Eklestastiku, 7:26-28)

Duhet të pyetet se: ku qëndron mençuria në të mohuarit e ekzistencës së as edhe një gruaje të ndershme mbi tokë? Në një pjesë tjetër të literaturës hebreje që ndodhet në Biblën Katolike lexojmë:

"Asnjë ligërsi s'i afrohet kund ligësisë së një gruaje... Mëkati filloi me gruan dhe falë saj të gjithë duhet të vdesim." (Sirahu, 25:19, 24[†])

Rabinët çifutë numëruan nëntë mallkime të rena mbi gratë si rrjedhojë e Rënies:

"Gruas Ai i dha nëntë mallkime dhe vdekjen: barrën e gjakut të menstruacionit dhe gjakun e virgjërisë; barrën e shtatzanisë; barrën e lindjes; barrën e rritjes së fëmijëve; koka e saj është e mbuluar si e atij që mban zi; ajo e shpon veshin e saj si një skllav i përjetshëm apo një robinë që i shërben pronarit; asaj nuk i duhet besuar si dëshmitare; dhe pas të gjithave - vdekja." [2]

Edhe sot e kësaj dite burrat ortodoksë çifutë në lutjen e tyre të përditshme të mëngjesit recitojnë: "Lavdi Zotit që s'më ka bërë grua." Gratë, nga ana tjetër, falënderojnë Zotin çdo mëngjes që "më ke bërë sipas vullnetit Tënd." [3] Një lutje tjetër që gjendet në shumë libra çifute lutjesh është: "I lavdëruar (qoftë) Zoti që s'më ka krijuar të sjellshëm. I lavdëruar qoftë Zoti që s'më ka krijuar grua. I lavdëruar qoftë Zoti që nuk më ka krijuar të paditur." [4]

Eva Biblike ka luajtur një rol shumë më të madh në Kristianizëm sesa në Judaizëm. Mëkati i saj ka qenë themelvnës për tërë besimin e krishterë, sepse koncepti kristian i arsyes së misionit të Jezu Krishtit në Tokë buron nga mosbindja e Evës ndaj Zotit. Ajo kishte mëkatur dhe pastaj joshur Adamin për të ndjekur teken e saj. Si rrjedhim, Zoti i përzuri të dy nga Parajsa për në Tokë, e cila ishte mallkuar për shkak të tyre. Ata ia përcollën mëkatin e tyre, që nuk ishte falur nga Zoti, të gjithë pasardhësve të tyre dhe kështu, të gjithë njerëzit janë të lindur me mëkat. Për të pastruar të gjitha qeniet njerëzore nga 'mëkati fillestar' i tyre, Zotit iu desh të flijonte Jezusin, që mbahet të jetë Biri i Zotit, në kryq. Ndaj, Eva është përgjegjëse për gabimin e vet, mëkatin e të shoqit, mëkatin fillestar të tërë njerëzimit si dhe vdekjen e Birit të Zotit. Me fjalë të tjera, një grua që veproi sipas kokës së vet shkaktoi rënien e tërë njerëzimit.⁵ Po vajzat e saja? Ato janë mëkatore si ajo dhe duhen trajtuar si të tilla. Dëgjojeni tonin e ashpër të Shën Palit në Dhiatën e Re:

"Një grua duhet të mësojë në heshtje dhe nënshtrim të plotë. Unë s'i lejoj një gruaje të japë mësim apo të ketë autoritet mbi një burrë; ajo duhet të heshtë. Sepse Adami u krijua i pari e pastaj Eva. Dhe s'ish Adami që u mashtrua - ishte gruaja që u gënjye dhe u bë mëkatore." (I Timoteut 2:11-14)

Shën Tertuliani ishte edhe më mizor se Shën Pali, kur u fliste `motrave të tija më të dashura' në fe:

"A nuk e dini ju që secila jeni një Evë? Dënimi i Zotit për këtë gjini tuajën jeton edhe sot: faji duhet medoemos të jetojë gjithashtu. Ju jeni porta e djallit; ju jeni zbulueset e pemës së ndaluar; ju jeni tradhëtuesi i parë i ligjit hyjnor; ju jeni ajo që bindët atë, të cilin djalli s'qe aq trim sa ta sulmonte. Ju shkatërruat aq lehtësisht imazhin e Zotit - njeriun. Për shkak të shkeljes suaj madje edhe birit të Zotit iu desh të vdiste."6

Shën Agustini i qëndroi besnik traditës së paraardhësve të tij; ai i shkruante një miku të vet:

"Ç'ndryshim ka nëse është në një bashkëshorte apo një nënë, prapëseprapë mbetet Eva tunduesja që duhet të mbajmë parasysh në çdo grua... Unë s'arrij të shoh se e ç'dobie mund t'i jetë gruaja një burri, nëse përjashtohet funksioni i mbartjes së fëmijëve."

Shekuj më vonë, Shën Tomas Akuini akoma i konsideronte gratë të meta:

"Përsa i përket natyrës vetjake, gruaja është defektive, e pandershme dhe e keqplanifikuar, sepse forca aktive në farën e mashkullit anon nga prodhimi i një ngjashmërie të përkryer me seksin mashkullor, ndërkohë që prodhimi i gruas vjen nga një defekt në forcën aktive ose nga ndonjë sëmundje [çregullim a mospërshtatje] e lehtë materiale apo madje nga ndonjë ndikim i jashtëm."

Së fundi, reformatori i shquar Martin Luther s'mund të shihte asnjë dobi nga gruaja, veç sjelljes në botë të sa më shumë fëmijëve që të jetë e mundur, pavarësisht nga pasojat anësore:

"Nëse lodhen apo edhe vdesin, kjo s'ka rëndësi. Lërimi të vdesin gjatë lindjes, ja përse ato ekzistojnë në rradhë të parë."

Përsëri dhe vazhdimisht të gjitha gratë tallen deri në poshtërim për shkak të imazhit të Evës joshëse e kjo falë përshkrimit të Zanafillës. Për ta përmbledhur, koncepti judeo-kristian i grave është helmuar nga besimi në natyrën e mëkatë të Evës dhe pasardhëseve të saja.

Nëse tani e kthejmë vëmendjen nga ajo që Kur'ani ka për të thënë mbi gratë, do të kuptojmë shpejt që koncepti islam i grave është rrënjësisht i ndryshëm nga ai i traditës judeo-kristiane. Le të flasi vetë Kur'ani:

"(Nuk ka dyshim se) për muslimanët dhe muslimanet, besimtarët e besimtare, të devotshmit dhe të devotshmet, të singertit e të singertat, durimtarët e durimtare, të përulurit dhe të përulurat (ndaj Zotit), lëmshëdhënësit e lëmshëdhënëset, agjëruesit dhe agjërueset, ruajtësit e ruajtëset e nderit, shumëpërmendësit e shumëpërmendëset e Allahut - (për të gjithë) Allahu ka përgatitur falje dhe shpërblim të madh." (33:35)

"Besimtarët, burra dhe gra, janë mbrojtës të njëri tjetrit: ata urdhërojnë për mirë e ndalojnë çka është e keqe; kujdesen për (kryejnë) faljet rregullisht, bëjnë bamirësi rregullisht dhe i binden Allahut e të Dërguarit të Tij. Mbi ta, Allahu do të zbresë mëshirën e Tij: sepse Allahu është i Lartësuar në fuqi, i Urtë." (9:71)

"Dhe Zoti i tyre iu përgjigj atyre: me të vërtetë Unë nuk do lejoj të humbasin veprat e asnjërit prej jush, qoftë femër apo mashkull, ju jeni (pjesë e) të njëri tjetrit." (3:195)

"Kushdo që bën një vepër të keqe ndëshkohet për aq sa është ajo (e keqe), e kush bën një vepër të mirë - qoftë mashkull apo femër, dhe është besimtar/e - të tillët hyjnë në Xhennet dhe aty shpërblehen pa masë." (40:40)

"Kushdo që bën mirësi - qoftë mashkull a femër, dhe është besimtar/e - Ne do t'u japim një jetë që është aq e mirë dhe e pastër (në këtë botë) e do t'u dhurojmë shpërblimin më të mirë (në atë botë) për veprat e tyre." (16:97)

Është e qartë se vështrimi kur'anor për gratë nuk ndryshon nga ai për burrat. Ata, që të dy, janë krijesa të Zotit, qëllimi sublim i të cilëve në tokë është të adhurojnë Zotin e tyre, të bëjnë vepra të mira duke shmangur të keqen dhe ata, që të dy, do vlerësohen në lidhje me to. Kur'ani nuk përmend kurrë se gruaja është 'porta e djallit', apo që është 'mashtuese përnga natyra'. Kur'ani gjithashtu, asnjëherë nuk përmend se burri është shëmbëlltyra e Zotit; tërë burrat dhe gratë janë krijesa të Tij, kjo është e gjitha. Sipas Kur'anit, roli i një gruaje mbi tokë nuk kufizohet vetëm në të lindurit e fëmijëve. Ajo e ka detyrë të bëjë po aq vepra të mira sa edhe çdo burrë. Kur'ani s'thotë kurrë që nuk ka ekzistuar ndonjëherë asnjë grua e ndershme. Përkundrazi, ai i ka udhëzuar të gjithë besimtarët, si gratë ashtu dhe burrat, të ndjekin shembullin e atyre grave si Virgjëresha Marie dhe gruaja e Faraonit:

"Dha Allahu shpalos, si shembull për ata që besojnë, gruan e Faraonit kur ajo tha: 'O Zoti im, ngrit për mua pranë Teje, një vilë të madhe në Xhennet dhe më çliro nga faraoni dhe veprimet e tij, dhe shpëtomë nga ata që bëjnë gabim.' Dhe Maria e bija e Imranit, që ruajti nderin e saj e Ne

frymë në trupin e saj nga Shpirti Ynë; dhe ajo dëshmoi të vërtetën e fjalëve të Zotit të saj dhe të shpalljeve të Tijja e u bë nga më të devotshmet." (66:11-13)

4. BIJAT TURPËRUESE ?

Ç'është e vërteta, ndryshimi ndërmjet qëndrimit kur'anor dhe biblik ndaj gjinisë femërore fillon porsa një femër lind. Për shembull, Bibla pohon se kohëzgjatja e papastërtisë rituale së nënës është dy herë më e gjatë nëse lind një vajzë sesa kur ajo lind një djalë (Levitiku 12:2-5). Bibla katolike pohon haptasi se:

"Lindja e një femre është një humbje." (Sirahu, 22:3)

Në kontrast me këtë pohim tronditës, djemtë marrin lavdërim të veçantë:

"Një burrë që edukon të birin do të jetë zilia e armikut të tij." (Sirahu 30:3)

Rabinët çifutë e bënë të detyrueshme për burrat çifutë të prodhojnë trashëgimtarë me qëllim që të përhapin racën. Njëkohësisht, ata nuk e fshehnin parapëlqimin e tyre të hapët për fëmijët meshkuj: "Është mirë për ata fëmijët e të cilëve janë meshkuj, por keq për ata që kanë vajza", "Në lindjen e një djali të gjithë janë të lumtur... në lindjen e një vajze të gjithë janë të pikëlluar" dhe "Kur vjen në jetë një djalë, paqja vjen në jetë... kur lind një vajzë, nuk vjen asgjë."7

Vajza konsiderohet një barrë e mundimshme dhe e dhimbshme, një burim potencial turpi për babanë e saj:

"Vajza juaj është kokëfortë, mprehni shikimin që ajo të mos ju bëjë objekt-talljen e armiqve tuaj, përfoljen e qytetit dhe thashethemet e ulëta, e t'ju turpërojë para të gjithëve." (Sirahu, 42:11)

"Mbajeni një vajzë kokëfortë nën kontroll të rreptë, përndryshe ajo do shpërdorjë çdo butësi që i jepet. Mbani vëzhgim strikt mbi syrin e saj të paturp, e mos u çudisni nëse ajo ju turpëron." (Sirahu, 26:10-11)

Ishte pikërisht kjo ide e të trajtuarit të bijave si burime turpi që i çoi arabët paganë, përpara agimit të Islamit, të ushtronin infanticid femëror. Kur'ani e dënoi rreptësisht këtë praktikë të tmerrshme dhe të urryer:

"Kur ndonjëri prej jush lajmërohet me lindjen e një vajze, fytyra e tij prishet dhe bëhet plot mllaf. Fshihet prej njerëzve, për shkak të asaj të keqeje me të cilën u lajmërua. Pastaj (mendon): a ta mbajë atë ashtu në përçmim apo ta mbulojë (të gjallë) në dhé? Ah, sa i keq është ai gjykim i tyre!" (16:58-59)

Duhet përmendur se ky krim ogurzi nuk do kishte reshtur kurrë në Arabi, po të mos ishte për fuqinë e termave të ashpër të Kur'anit në dënim të kësaj praktike (shih 16:59, 43:17, 81:8-9). Kur'ani, përveç kësaj, s'bën dallim ndërmjet djemve dhe vajzave. Në kontrast me Biblën, Kur'ani e konsideron lindjen e femrës si dhuratë dhe bekim nga Zoti, të njëjtë me atë të një mashkulli. Kur'ani madje përmend dhuntinë e lindjes së femrës përpara:

"Vetëm i Allahut është pushteti i qiejve dhe i tokës. Ai krijon çfarë dëshiron; Ai i dhuron bija kujtdo që dëshiron e i dhuron bij kujtdo që dëshiron." (42:49)

Për të fshirë nga faqja e dheut të gjitha gjurmët e infanticidit femëror në shoqërinë muslimane që po lindte, Profeti Muhammed (s) u premtoi atyre që ishin bekuar me vajza një shpërblim të madh, nëse do t'i rrisnin ato me butësi:

"Ai që merret me rritjen e bijave dhe (që) pregatit trajtim mirëdashës (të butë) ndaj tyre, ato do të jenë mbrojtje për të ndaj zjarrit të Xhehenemit." (Transmetojnë Buhariu dhe Muslimi)

"Kushdo që mban (rrit) dy vajza derisa të arrijnë pjekurinë, ai dhe unë do të vijmë në Ditën e Gjykimit kështu" - dhe ai lidhi dy gishtat e tij. (Transmeton Muslimi)

5. ARSIMIMI I FEMRËS ?

Ndryshimi midis konceptimeve biblike dhe kur'anore të grave nuk kufizohet vetëm te femra e porsalindur, por shtrihet shumë më larg se kaq. Le të krahasojmë qëndrimet e tyre ndaj një femre që përpiket të mësojë fenë e saj.

Zemra e Judaizmit është Teurati, Ligji. Megjithatë, sipas Talmudit, "Gratë përjashtohen nga studimi i Teuratit." Disa Rabinë çifutë pohuan prerazi: "(Më mirë) Le të shkatërrohen nga flaka fjalët e Teuratit sesa t'u përcillen (njoftohen) grave." Në shekullin e parë pas Krishtit, Rabi Eliezer pohonte: "Kushdo që i mëson Teuratin vajzës së tij, është tamam si t'i ketë mësuar asaj punë të pahijshme."⁸

Qëndrimi i Shën Palit në Dhiatën e Re s'është më i mençur:

"Sikurse edhe në të gjitha grumbullimet e shenjtorëve, gratë le të heshtin nëpër kisha. Atyre nuk u lejohet të flasin por duhet të jenë në nënshtrim, siç thotë Ligji. Nëse duan të pyesin për diçka, ato duhet t'u drejtohen burrave të tyre në shtëpi: sepse është paturpësi për një grua të flasë në kishë." (Korintiansve I, 14:34-35)

E si mund të mësojë një grua nëse ajo nuk lejohet të flasë? E si mundet një grua të ngritet intelektualisht nëse atë e detyrojnë të jetë në gjendje nënshtrimi të plotë? Si mund t'i zgjerojë ajo horizontet e saj nëse burimi i vetëm i informacionit për të është i shoqi, në shtëpi?

Tani, për të qenë të ndershëm, duhet të pyesim: a është qëndrimi kur'anor ndopak i ndryshëm? Një ngjarje e shkurtër e treguar në Kur'an e përmbledh saktësisht pozicionin e tij. Khawla-ja ishte një grua muslimane, burri i së cilës - Aws, në një çast zemërimi e sipër kish shqiptuar këtë fjalë: "Ti më je mua si shpina e nënës sime." Kjo mbahej nga arabët paganë si pohim divorci, që e lironte burrin nga çdo përgjegjësi bashkëshortore, por nuk e linte gruan të lirë të linte shtëpinë e të shoqit apo të martohej me një jetër. Pasi kish dëgjuar këto fjalë nga i shoqi, Khawla-ja ishte gjendur në një situatë të mjerueshme. Ajo shkoi drejt e te Profeti (s) për të mbrojtur çështjen e saj. Profeti (s) ishte i mendimit se ajo duhej të tregohej e duruar pasi mesa dukej s'kishte rrugëdalje. Khawla-ja vazhdoi të debatonte me Profetin në përpjekje për të shpëtuar martesën e saj të pezulluar. Brenda një kohe të shkurtër ndërhyri Kur'ani; ankesa e Khawla-së ishte pranuar. Verdikti Hyjnor e anuloi përgjithmonë këtë zakon brengosës. Një kaptinë e tërë (Sureja 58) e Kur'anit, që titullohet *el-Muxhadileh* ("Ajo që po debaton") iu kushtua këtij incidenti:

"Vërtet, Allahu dëgjoi dhe pranoi fjalën e asaj që debatoi me ty lidhur me burrin e vet (e) që u ankua te Allahu; dhe Allahu i dëgjon debatimet midis ju të dyve, sepse Allahu dëgjon çdo bisedë dhe sheh çdo punë..." (58:1)

Pra, në konceptin kur'anor një grua ka të drejtë të debatojë madje edhe me vetë Profetin e Islamit (s). Askush s'ka të drejtë t'i mësojë asaj të heshtë. Ajo s'është nën asnjë detyrim për ta konsideruar të shoqin si të vetmen referencë në çështjet e ligjit dhe fesë.

6. GRUAJA – E PASTËR DHE E PËRLYER ?

Ligjet dhe rregullat çifute lidhur me gruan me menstruacione janë jashtëzakonisht shtrënguese. Dhiata e Vjetër e konsideron çdo grua me menstruacione si të papastër dhe të përlyer. Ç'është më e pabesueshme, papastërtia e saj 'infekton' edhe të tjerët! Kushdo apo çfarëdo që ajo prek, bëhet e papastër për një ditë:

"Kur një grua ka derdhjen e saj të rregullt të gjakut, papastërtia e periodës së saj mujore do të zgjasë shtatë ditë, dhe kushdo që e prek atë do të jetë i papastër gjer në mbrëmje. Çdogjë mbi të cilën ajo shtrihet gjatë të përmuajshmeve të saja, do të jetë e papastër dhe çdogjë mbi të cilën ajo ulet do të jetë e papastër. Kushdo që prek shtratin e saj duhet të lajë rrobat e tij dhe të bëjë banjo uji, dhe ai do të jetë i papastër deri në mbrëmje. Qoftë shtrati, qoftë çfarëdo sendi tjetër ku ajo është ulur, për këdo që ta prekë, do të jetë i papastër gjer në mbrëmje." (Levitiku, 15:19-23)

Për shkak të natyrës së saj `ngjitëse', një grua me menstruacione nganjëherë dëbohej për të shmangur çdo mundësi të çfarëdolloj kontakti me të. Ajo dërgohej në një shtëpi të veçuar, e quajtur "shtëpia e papastërtisë", për tërë periudhën e periodës së saj.⁹ Talmudi e konsideron një grua me menstruacione fatale edhe *pa patur* kontakt fizik:

"Rabinët tanë na mësojnë: ... nëse një grua me zakone kalon midis dy burrave, nëse është në fillim të periodës së saj, ajo do thërë njërin prej tyre, dhe nëse është në fund të periodës së saj, ajo do shkaktojë ngatërresë midis tyre." (b Pes. 111a.)

Për më tepër, burrit të një gruaje me të përmuajshmet i ndalohej të hynte në sinagogë nëse ai ishte përlyer prej saj, madje edhe nga pluhuri nën këmbët e saj. Një klerik - gruaja, motra ose nëna e të cilit ishte me menstruacione - nuk mund të recitonte bekimet priftërore në sinagogë.¹⁰ S'është çudi që shumë gra çifute akoma i referohen menstruacioneve si "mallkimi".¹¹

Islami nuk e konsideron gruan me menstruacione të zotërojë çfarëdolloj "papastërtie ngjitëse". Ajo s'është as "e paprekshme", as "e mallkuar". Ajo praktikon jetën e saj normale me të vetmin kufizim: një çift i martuar nuk lejohen të kenë marrëdhënie seksuale gjatë periudhës së menstruacioneve. Çdo kontakt tjetër fizik midis tyre është i lejueshëm. Një grua me menstruacione lirohet nga [kryerja e] disa rituale[ve] si lutjet e përditshme dhe agjërimi, përgjatë të përmuajshmeve të saja.

7. TË DHËNIT DËSHMI

Një tjetër çështje në të cilën Kur'ani dhe Bibla s'pajtohen është ajo e dhënies dëshmi të grave. Është e vërtetë se Kur'ani i ka udhëzuar besimtarët që, lidhur me marrëveshjet financiare, të marrin dy dëshmitarë burra ose një burrë e dy gra (2:282). Megjithatë, është gjithashtu e vërtetë se Kur'ani në situata të tjera pranon dëshminë e një gruaje si të barabartë me atë të një burri. Në të vërtetë, dëshmia e një gruaje mundet madje edhe ta zhvleftësojë atë të burrit. Nëse një burrë akuzon gruan e tij për mosbesnikëri, ai detyrohet nga Kur'ani të betohet solemnisht pesë herë si provë e fajit të së shoqes. Nëse gruaja mohon dhe betohet njëlloj pesë herë, ajo nuk konsiderohet fajtoresh dhe në secilin rast martesë shpërbëhet. (24:6-11)

Nga ana tjetër, gratë nuk janë lejuar të japin dëshmi në shoqëritë e hershme çifute.¹² Rabinët e përfshinin moslejueshmërinë e dhënies dëshmi nga gruaja midis nëntë mallkimeve të rëna mbi të gjitha gratë për shkak të Rënies. (shih pikën "Trashëgueset e Evës") Gratë në Izraelin e sotëm nuk lejohen të japin prova në gjyqet rabinike sepse Talmudi thotë: "Gratë janë mendjelehta (dhe) kokëndezura."¹³ Rabinët gjithashtu justifikohen pse gratë s'mund të dëshmojnë, duke cituar Zanafillën 18:9-16, ku pohohet se Sara, gruaja e Abrahamit, kishte gënjer. Rabinët e përdorin këtë incident si provë që gratë janë të padenja të japin dëshmi. Duhet patur parasysh këtu se kjo ngjarje e treguar në Zanafillën 18:9-16, është përmendur në Kur'an pa as edhe shenjë më të vogël të çfarëdolloj gënjeshtre nga Sara (shih 11:69-74, 51:24-30). Në Perëndimin e krishterë, si ligji eklesiastik ashtu edhe ai civil, ua ndaloi grave të drejtën e të dhënies dëshmi deri vonë në shekullin e kaluar.¹⁴

Nëse një burrë akuzon gruan e tij për tradhëti, dëshmia e saj nuk do merret parasysh aspak sipas Biblës. Gruaja e akuzuar duhet t'i nënshtrohet një gjyqi mynxyrë (Numrat 5:11-31). Në këtë gjyq, gruaja vihet përballë një rituali kompleks dhe poshtërues që mbahet se do vërtetojë fajin ose pafajësinë e saj. Nëse gjehet fajtores pas kësaj prove makabre, ajo dënohet me vdekje. Nëse nuk gjehet fajtores, burri i saj do të jetë i pafajshëm nga çdo shkelje.

Përveç kësaj, nëse një burrë merr një grua si bashkëshorte dhe pastaj e akuzon atë se nuk është e virgjër, të dëshmuarit e saj nuk do ketë rëndësi. Prindërve të saj u duhej të sillnin prova për virgjërinë e vajzës përpara pleqve të qytetit. Nëse prindërit s'e vërtetonin dot pafajësinë e saj, ajo gjuhej me gurë deri në vdekje në pragun e derës së të atit. Nëse prindërit ishin në gjendje ta vërtetonin pafajësinë e vajzës, burri vetëm sa gjobitej me njëqind monedha argjendi dhe s'duhej ta ndante të shoqen për tërë jetën:

"Nëse një burrë merr një grua dhe, pasi të jetë shtrirë me të, e mospëlqen atë dhe e akuzon për sjellje të pahijshme, dhe i sjell asaj emër të keq duke thënë: 'U martova me këtë grua, por kur iu qasa, nuk gjeta provë për virgjërinë e saj', atëherë babai dhe nëna e vajzës do t'u sjellë provë se ajo ishte virgjëreshë pleqve të qytetit te porta. Babai i vajzës do t'u thotë pleqve: 'Ja dhashë vajzën në martesë këtij njeriu, por ai s'e pëlqen atë. Tani ai e ka akuzuar atë për vepra të pahijshme dhe më ka thënë se nuk e gjeta virgjëreshë bijën tënde. Por ja ku është prova e virgjërisë së vajzës sime'. Pastaj prindërit e saj do të shpalosin rrobën përpara pleqve të vendit dhe pleqtë do e marrin burrin dhe do e dënojnë. Ata do e gjobisin atë njëqind *shekele*^[S] dhe do ia japin ato babait të vajzës, sepse ky njeri i ka dhënë emër të keq një vajze të Izraelit. Ajo do vazhdojë të jetë e shoqja e tij; ai s'duhet ta ndajë atë gjersa të jetë gjallë. Nëse, megjithatë, akuza është e vërtetë dhe s'mund të gjehet asnjë provë e virgjërisë së vajzës, ajo do sillet tek dera e shtëpisë së të atit dhe aty burrat

e qytetit do ta gjuajnë me gurë deri në vdekje. Ajo ka bërë paturpësi në Izrael, duke u bërë e përdalë ende në shtëpinë e të atit. Ju duhet ta pastroni të keqen prej jush." (Deuteronomi 22:13-21)

8. KURORËSHKELJA

Pozicioni i gruas, roli, të drejtat dhe detyrat e saj në Kur'an janë shumë të ndryshme nga ato të gjendura në Bibël. Le të marrim disa shembuj.

Kurorëshkelja konsiderohet mëkat në të trija fetë. Bibla urdhëron dënimin me vdekje për të dy që kryejnë adulteri (Levitiku 20:10). Islami gjithashtu i dënon njëlloj mashkullin dhe femrën adultere (24:2). Megjithatë, përkufizimi kur'anor i kurorëshkeljes është shumë i ndryshëm nga ai biblik. Adulteria, sipas Kur'anit është pjesëmarrja e një burri ose gruaje të martuar në një aferë jashtëmartesore. Bibla e konsideron vetëm aferën jashtëmartesore të një *gruaje* si kurorëshkelje (Levitiku 20:10, Deuteronomi 22:22, Proverbat 6:20 - 7:27):

"Nëse një burrë gjehet i shtrirë me gruan e një tjetri, si burri që ka fjetur me të, ashtu edhe gruaja duhet të vdesin. Duhet ta spastroni të keqen nga Izraeli." (Deuteronomi 22:22)

"Nëse një burrë kryen adulteri me gruan e një tjetri, që të dy - adulteri dhe adulterja duhet të çohen në vdekje." (Levitiku 20:10)

Sipas përkufizimit biblik, nëse një burrë i martuar flë me një grua të pamartuar, ky nuk konsiderohet krim aspak. Burri i martuar që ka lidhje jashtëmartesore me gra të pamartuara nuk është një adulter, dhe gratë e pamartuara që lidhen me të nuk janë adultere. Krimi i adulterisë kryhet vetëm kur një burrë, qoftë beqar apo i martuar, flë me një grua të martuar. Në këtë rast burri konsiderohet adulter, edhe pse nuk është i martuar, dhe gruaja konsiderohet adultere. Shkurt, adulteria është cilado marrëdhënie seksuale e paligjshme që përfshin një grua të martuar. Marrëdhënia jashtëmartesore e një burri të martuar nuk përbën krim në Bibël. Pse ky standard moral i dyfytirshëm?

Sipas Enciklopedisë Judaike, gruaja konsiderohej pronë e burrit dhe tradhëtia bashkëshortore përbente shkelje të së drejtës ekskluzive të burrit mbi të; duke qenë pronë e të shoqit, gruaja s'e kishte një të drejtë të tillë mbi të.¹⁵ Domethënë, nëse një burrë kishte marrëdhënie seksuale me një grua të martuar, ai do dhunonte pronën e një tjetri dhe kështu, ai duhej të dënohej [vetëm për këtë dhunim prone].

Dhiata e Re i bën jehonë të njëjtit qëndrim tek Mateu 5:32, ku i vishet Jezusit të ketë thënë:

"Po ju them se kushdo që divorcon gruan e tij, përveçse për tradhëti bashkëshortore, e bën atë adulterë; dhe kushdo që martohet me gruan e divorcuar, kryen adulteri."

Përse nuk e quajti ai burrin që divorcon të shoqen dhe martohet me një tjetër, adulter?

Edhe sot e kësaj dite në Izrael, nëse një burrë i martuar përshihet në një lidhje jashtëmartesore me një grua, fëmijët e tij nga ajo grua konsiderohen të ligjshëm. Por, nëse një grua e martuar ka një lidhje me një burrë tjetër, fëmijët e saj me atë burrë konsiderohen jo vetëm kopilë, por atyre u

ndalohet të martohen me çdo çifut përveç të kthyerve dhe kopilëve të tjerë. Ky ndalim u bëhet pasardhësve të fëmijës për 10 breza, gjersa njolla e adulterisë supozohet të jetë dobësuar.¹⁶

Kur'ani, nga ana tjetër, nuk e konsideron kurrë asnjë grua të jetë pronë e cilitdo mashkulli:

"Dhe për gratë janë të drejtat mbi burrat të njëjta me ato të burrave mbi gratë." (2:228)

Kur'ani e thekson unitetin thelbësor të burrave e grave në mënyrën më të bukur:

"Ato (gratë tuaja) janë rroba juaj dhe ju jeni rrobë për to." (2:187)

Ashtu siç fshehin rrobat lakuriqësinë tonë, ashtu edhe burri e gruaja, duke hyrë në marrëdhënien e martesës, i sigurojnë njëri tjetrit nderin. Rroba i jep rehati trupit; po kështu burri gjen rehati në shoqërinë e të shoqes dhe ajo në shoqërinë e tij. "Rroba është mirësia, bukuria, stolisja e trupit - po kështu janë gratë për burrat e tyre siç janë burrat e tyre për to." Islami nuk e konsideron gruan "një vegël të Djallit", por përkundrazi Kur'ani e quan atë *muhšana* - fortresë kundër shejtanit, sepse një grua e mirë, duke u martuar me një burrë, e ndihmon atë të ruajë rrugën e ndershmërisë në jetën e tij. Pikërisht për këtë arsye martesa u konsiderua nga Profeti Muhammed (s) si një akt nga më të devotshmit. Ai tha: "Kur një burrë martohet, ai ka plotësuar gjysmën e fesë së tij." Ai ua urdhëroi martesën muslimanëve duke u thënë: "Martesa është pjesë e rrugës sime dhe kushdo që largohet nga rruga ime, nuk është nga të mitë."

Kur'ani i qorton rreptë ata burra që shtypin apo keqtrajtojnë gratë:

"O ju që besoni! Ju ndalohet të trashëgoni gra kundër vullnetit të tyre. E as nuk duhet t'i trajtoni ato me ashpërsi ... Përkundrazi, jetoni me to mbi bazat e dashamirësisë dhe barazisë..." (4:19)

Dhe së fundi, Kur'ani e përshkruan në mënyrë elokvente arsyen e të qenit të martesës dhe natyrën e marrëdhënies ndërmjet bashkëshortëve duke thënë:

"Dhe nga shenjat e (madhërisë së) Tij është që, për të mirën tuaj, ai krijoi nga vetë lloji juaj bashkëshorte, që të gjeni prehje tek ato dhe vendosi dashuri e mëshirë mes zemrave tuaja: vërtet, në këtë ka argumente për ata që mendojnë." (30:21)

Ky është konceptimi kur'anor i martesës: dashuri, mëshirë dhe qetësi, jo pronësim dhe standarde të dyfishta.

9. BETIMET

Sipas Biblës, një burrë duhet të plotësojë çdo betim që mund t'i bëjë Zotit. Ai s'duhet ta shkelë fjalën e vet. Nga ana tjetër, betimi i një gruaje nuk është domosdoshmërisht detyrues për të. Ai duhet të miratohet nga babai i saj, nëse ajo jeton në shtëpinë e tij, ose nga i shoqi, nëse është e martuar. Nëse një baba/burrë nuk i vulos [vërteton] betimet e të bijës/shoqes, të gjitha zotimet e kryera nga ajo bëhen të pavlefshme:

"Por nëse i ati ia ndalon asaj kur dëgjon për të, asnjë nga betimet e saj ose zotimet të cilat ajo mori përsipër nuk do vlejné... burri i saj mund të konfirmojë apo anullojë cilindo zotim që ajo bën ose ndonjë premtim të betuar për të dëmtuar veten." (Numrat 30:5-13)

Përse fjala e një gruaje nuk qenka e qëndrueshme në vetvete? Përgjigja është e thjeshtë: sepse ajo është pronë e babait të saj përpara martesës dhe e të shoqit pas martesës. Kontrolli i babait mbi vajzën e tij ishte absolut deri në atë shkallë sa, nëse dëshironte, ai mund edhe ta shiste! Shënohet në shkrimet e Rabinëve se: "Burri mund ta shesi të bijën, por gruaja s'mund ta shesë atë; burri mund ta fejojë të bijën, po gruaja s'mund ta fejojë atë."¹⁷

Literatura rabinike tregon gjithashtu se martesë përfaqëson kalimin e kontrollit nga babai te burri: "Fejesa, bërja e një gruaje pronësim i shenjtë - pronën e padhunueshme - të të shoqit.." Pa dyshim, nëse gruaja konsiderohet të jetë prona e dikujt tjetër, ajo s'mund të bëjë asnjëlloj betimi, të cilin pronari i saj nuk e aprovon.

Është me interes të theksohet se udhëzimi biblik lidhur me betimet e grave ka patur jehonë të keqe mbi gratë judeo-kristiane deri herët në këtë shekull. Një grua e martuar në Perëndim nuk kishte status ligjor. Asnjë akt i saj s'kishte kurrfarë vlere ligjore. Burri i saj mund t'i mohonte çdo kontratë, marrëveshje apo ujdi që ajo kishte bërë. Gratë në Perëndim, i cili është trashëguesi më i madh i traditës judeo-kristiane, mbaheshin të paafta për të bërë një kontratë të qëndrueshme, sepse ato praktikisht pronësoheshin nga dikush tjetër. Gratë e Perëndimit kishin vuajtur për gati dymijë vjet për shkak të qëndrimit biblik ndaj pozicionit të grave karshi baballarëve dhe burrave të tyre.¹⁸

Në Islam, betimi i çdo muslimani, mashkull a femër, është detyrues dhe i qëndrueshëm mbi të. Askush nuk e ka pushtetin për të hedhur poshtë betimet e kujtdo tjetri. Të dështuarit për të mbajtur betimin e dhënë solemnisht, të bërë nga një burrë ose një grua, duhet shlyer, siç thuhet në Kur'an:

"Ai (Allahu) do t'ju thërrasë që të jepni llogari për betimet tuaja të qëllimta (të vetëdijshme). Për shlyerjen (e fajit të betimit të pambajtur), ushqeni dhjetë nevojtarë, në masën e mesatares së ushqimit të familjes suaj; ose vishini ata; ose jepini një robi lirinë. Nëse kjo është përtej mundësive tuaja, agjëroni për tre ditë. Kjo është shlyerja për betimet që keni dhënë. Por mbajeni fjalën (më mirë)!" (5:89)

Shokët e Profetit (s), burrat dhe gratë, e kishin zakon të paraqisnin betimin e tyre të besnikërisë ndaj tij personalisht. Gratë, po ashtu si burrat, shkonin të pavarura tek ai dhe i jepnin zotimet e tyre:

"O Profet, kur gratë besimtare të vijnë tek ti për të bërë marrëveshje me ty se nuk do përngjisin asgjë në adhurim përveç Allahut e as nuk do vjedhin, as kryejnë amoralitet, as vrasin fëmijët e tyre, as shpifin për askënd, as nuk do të të mosbinden në cilëndo çështje të drejtë - atëherë bëj marrëveshje me to dhe lutju Zotit tënd për faljen e gjynaheve të tyre. Vërtet, Allahu është falësi dhe më mëshiruesi." (60:12)

Një burrë s'do mund të betohej asnjëherë në emër të së bijës apo së shoqes. E një burrë as nuk do mund të hidhte kurrë poshtë betimin e bërë nga cilado prej të afërmeve të tija.

10. PRONA E GRUAS ?

Të trija fetë ndajnë një besim të patundur në rëndësinë e martesës dhe jetës familjare. Ato gjithashtu pajtohen rreth rolit drejtues të bashkëshortit në familje. Prapëseprapë, ndryshime të kumbueshme ekzistojnë në të vërtetë mes tre feve, lidhur me kufijtë e këtij drejtimi. Tradita judeo-kristiane, në ndryshim nga Islami, mund të themi se e tejzgjat rolin drejtues të burrit deri në pronësim të së shoqes.

Tradita çifute në lidhje me rolin e burrit ndaj gruas së tij buron nga koncepti se ai e zotëron atë ashtu siç zotëron një skllave. Ky konceptim ka qenë arsyeja [që qëndron] pas standardit të dyfishtë në ligjet e adulterisë dhe pas të drejtës së burrit të anullojë betimet e të shoqes. Po ashtu, ky konceptim ka qenë përgjegjës për mohimin e çfarëdolloj kontrolli të gruas mbi pronën ose fitimet e saja. Me t'u martuar, një grua çifute humbiste plotësisht të drejtën mbi pronën dhe fitimet e saj ndaj burrit. Rabinët çifutë theksonin të drejtën e bashkëshortit mbi pasurinë e së shoqes si një kurorë e pronësimit të saj nga ai: "Meqë një burrë ka arritur posedimin e gruas, a nuk rrjedh [nga kjo] që ai duhet të vihet në posedim edhe të pronës së saj?", dhe "Meqë ai e ka shtënë në dorë gruan, a nuk duhet të shtjerë në dorë edhe pronën e saj?"²⁰ Kështu, martesa e bënte edhe gruan më të pasur të kthehej praktikisht në person pa asnjë dyshkë. Talmudi e përshkruan gjendjen përfundimtare të gruas në këtë mënyrë:

"Si mund të ketë një grua gjëkafshë; [kur] çdogjë e saja i përket të shoqit? Ç'është e tija është e tija dhe ç'është e saja është gjithashtu e tija... Fitesat e saja dhe çfarë mund të gjejë ajo në rrugë janë po ashtu të tijat. Artikujt shtëpiakë, edhe thërmijat e bukës në tavolinë, janë të tijat. Nëse ajo fton një mik në shtëpinë e saj, ajo do vidhte nga i shoqi..." (San. 71a, Git. 62a)

E vërteta është se pasuria e një femre çifute kishte për qëllim tërheqjen e dorë-kërkuesve. Një familje çifute i caktonte së bijës një pjesë nga prona e babait të saj për t'u përdorur si dhunti në rast martesë. Ishte kjo dhunti që i bënte bijat çifute një barrë të padëshiruar për etërit e tyre. Babait i duhej ta rriste të bijën për vite me rradhë dhe pastaj ta pregatiste për martesë, duke i siguruar një dhunti të madhe. Kështu, një vajzë në një familje çifute ishte përgjegjësi e jo pasuri.²¹ Kjo detyrë shpjegon përse lindja e një vajze nuk festohej me gëzim në shoqërinë çifute (shih pikën 'Bijat Turpëruese?'). Dhuntia ishte dhurata martesore që i paraqitej dhëndrit nën termat e qiramarrjes. Bashkëshorti praktikisht vepronte si pronari i dhuntisë, por s'mund ta shiste atë. Nusja humbiste çdo kontroll mbi dhuntinë në çastin e martesës. Për më tepër, prej saj pritej që të punonte pas martesës dhe të gjitha fitesat e saj t'i shkonin të shoqit si shpërblim për mbajtjen e saj, që ishte detyra e tij. Ajo mund të rifitonte pasurinë e saj vetëm në dy raste: divorc ose vdekjen e të shoqit. Nëse ajo vdiste e para, ai trashëgonte pasurinë e saj. Në rast vdekjeje të së shoqit, gruaja mund të rimerrte pronën e saj paramartesore por asaj nuk i lejohej të trashëgonte asnjë pjesë në pronën e të shoqit të vdekur. Duhet shtuar se dhëndri gjithashtu duhet të paraqiste një dhuratë martesore për nusen, e prapëseprapë ai ishte pronari i kësaj dhurate, për sa kohë të ishin të martuar.²²

Krishterimi, deri vonë, ka ndjekur të njëjtën traditë çifute. Të dyja, si autoritetet religjioze, si ato civile në Perandorinë Kristiane Romake (pas Konstantinit) kërkonin medoemos një marrëveshje pronësie, si kusht për njohjen e martesës. Familjet u ofronin bijave të tyre dhunti gjithnjë e më të mëdha; si rrjedhojë, burrat prireshin të martoheshin më herët, ndërsa familjet i shtynin martesat e bijave deri më vonë nga ç'ishte e zakonit.²³ Nën ligjin kanunor, një gruaja i jepej e drejta t'i kthehej dhuntia e saj nëse martesë zhbëhej, përveç në qoftë se ajo ishte fajtoreshë për adulteri. Në rast të

tillë, ajo humbiste të drejtën e saj mbi dhuntinë, e cila mbetej në duart e të shoqit.²⁴ Nën ligjin kanunor dhe civil, një grua e martuar në Evropën dhe Amerikën e krishterë kishte humbur të drejtat mbi pasurinë e saj deri vonë në shekullin e nëntëmbëdhjetë dhe herët në shekullin e njëzetë. Për shembull, të drejtat e grave nën ligjin anglez ishin përpiluar dhe botuar më 1632. Këto 'të drejta' përfshinin: "Ajo që burri ka është e tija. Ajo që gruaja ka është e të shoqit."²⁵ Gruaja jo vetëm që humbi pronën e saj me t'u martuar, ajo humbi edhe personalitetin e saj. Asnjë akt i saj nuk ishte i vlefshëm ligjërisht. Bashkëshorti i saj mund të zhbënte çdo shitje apo dhuratë të bërë nga ajo si diçka që nuk mban vlerë të qëndrueshme ligjore. Personi me të cilin ajo kishte çfarëdolloj kontrate mbahej si kriminel për pjesëmarrje në mashtrim. Për më tepër, ajo s'mund të padiste apo të paditej në emër të saj, e as nuk mund të padiste të shoqin.²⁶ Gruaja thjesht i përkiste të shoqit e si rrjedhim humbiste pasurinë, personalitetin e saj ligjor dhe emrin e familjes së saj.²⁷

Islami, që nga shekulli i shtattë pas Krishtit, u ka dhuruar grave të martuara personalitetin e pavarur që Perëndimi judeo-kristian ua mohoi deri fare vonë. Në Islam, nusja dhe familja e saj s'janë nën asnjë detyrim të çfarëdollojshëm të paraqesin dhuratë për dhëndrin. Vajza në një familje muslimane s'është kurrfarë ngarkese apo barre. Një grua është aq e lartësuar nga Islami, saqë asaj nuk i duhet të paraqesë dhurata me qëllim që të tërheqi burra potencialë. Është *dhëndri* ai që duhet t'i paraqesë detyrimisht nuses një dhuratë martesë. Kjo dhuratë konsiderohet prona e saj dhe as dhëndri e as familja e nuses s'kanë asnjë pjesë apo kontroll mbi të. Në disa shoqëri muslimane sot, një dhuratë martesë prej njëqind mijë dollarësh në diamante s'është e pazakontë.²⁸ Nusja i mban dhuratat e saja martesore edhe nëse ndahet. Burrin nuk i lejohet asnjë pjesë në

pronën e gruas, përveç asaj që ajo i ofron me dëshirën e saj të lirë.²⁹ Kur'ani e ka pohuar pozicionin e vet në këtë çështje tepër qartë:

"Dhe jepuni bashkëshorteve dhuntinë e tyre si dhuratë falas: por nëse ato, nga vullneti dhe dëshira e tyre e mirë, ju falin ndonjë pjesë të saj juve, merreni dhe shijojeni me gëzim të drejtë e të mirë." (4:4)

Prona dhe fitesa e gruas janë nën kontroll të plotë të saj dhe vetëm për përdorimin e saj, meqënëse mbajtja e saj dhe e fëmijëve është përgjegjësi e të shoqit.³⁰ Pavarësisht sa e pasur mund të jetë një grua, ajo nuk është e detyruar të veprojë si bashkësiguruese [të ardhurash] për familjen e saj, përveç nëse zgjedh me dëshirë dhe vullnet të saj të lirë ta bëjë këtë. Bashkëshortët trashëgojnë nga njëri tjetri. Për më tepër, një grua e martuar në Islam e ruan personalitetin e saj ligjor dhe mbiemrin.³¹ Një gjykatës amerikan komentoi në një rast mbi të drejtat e grave muslimane, duke thënë: "Një vajzë muslimane mund të martohet disa herë, por individualiteti i saj nuk gllabërohet nga ai i bashkëshortëve të ndryshëm. Ajo është një planet më vete, me një emër dhe personalitet ligjor të saj."³²

11. DIVORCI

Tri fetë kanë ndryshime të dallueshme në qëndrimet e tyre ndaj divorcit. Krishtërimi e urren divorcin në tërësi. Dhiata e Re mbron patundshëm pazgjidhshmërinë e martesës. I mvishet Jezusit (a.s) të ketë thënë: "Por unë po ju them se kushdo që divorcon gruan e tij, përveçse për

tradhëti bashkëshortore, e bën atë adultere; dhe kushdo që martohet me gruan e divorcuar, kryen adulteri." (Mateu 5:32) Ky ideal i pakompromis është, padyshim, jorealit. Ai supozon një gjendje përkryeshmërie morale, të cilën shoqëritë njerëzore s'e kanë arritur kurrë. Kur një çift arrin në përfundimin se jeta e tyre martesore është përtej çdo ndreqjeje a përmirësimi, një ndalim i divorcit nuk do i bëjë atyre asnjë të mirë. Të detyrosh me forcë çifte të keqkombinuara që të mbesin së bashku kundër vullnetit të tyre s'është as efikase dhe as e arsyeshme. S'duhet habitur përse e gjithë bota e krishterë u detyrua ta miratojë divorcin.

Judaizmi, nga ana tjetër, lejon divorcin pa asnjë shkak. Dhiata e Vjetër i jep burrit të drejtën të divorcojë të shoqen edhe nëse atij ajo thjesht s'i pëlqen:

"Nëse një burrë martohet me një grua që bëhet e pakënaqshme për të sepse ai gjen ndonjë pahijshmëri për të, dhe i shkruan asaj një çertifikatë divorci, ia jep asaj dhe e nis atë nga shtëpia e tij; dhe nëse pasiqë lë shtëpinë e tij ajo bëhet e shoqja e një tjetri, dhe burri i saj i dytë e mospëlqen e i shkruan asaj një çertifikatë divorci, ia jep asaj dhe e nis nga shtëpia, ose nëse vdes, atëherë burri i saj i parë që e ndau, nuk lejohet të martohet me të përsëri pasiqë ajo të jetë ndyrë." (Deuteronomi 24:1-4)

Vargjet e mësipërme kanë shkaktuar debat të konsiderueshëm mes studiuesve çifutë për shkak të mospajtitimit të tyre rreth shpjegimit të fjalëve 'pakënaqshme', 'pahijshmëri' dhe 'mospëlqen' të përmendura në to. Talmudi shënon qëndrimet e tyre të ndryshme:

"Shkolla Shammai pohonte se një njeri s'duhet ta divorconte të shoqen gjersa ta gjejë atë fajtorë për ndonjë keqsjellje seksuale, ndërsa shkolla Hilel thotë se ai mund ta divorcojë atë edhe nëse ajo

thjesht ka thyer një pjatë të tijën. Rabi Akiba thotë se ai mund ta divorcojë edhe nëse thjesht gjen një grua më të bukur se ajo." (Gittin 90 a-b)

Dhiata e Re ndjek opinionin e Shammaitëve, ndërsa ligji çifut ka ndjekur opinionin e Hilelitëve dhe Rabi Akibas.³³ Meqë mbizotëroi mendimi i Hilelitëve, u bë traditë e pashkelshme e ligjit çifut që t'i japë burrit liri për ta ndarë të shoqen pa asnjëfarë shkakut. Dhiata e Vjetër jo vetëm që i jep burrit të drejtën për të divorcuar gruan e tij "të pakëndshme", ajo e konsideron ndarjen e një "gruaje të keqe" obligim:

"Një grua e keqe sjell poshtërim, fytyrë buzëplasur dhe zemër të plagosur. I një dore të butë dhe gjuri të dobët është burri, gruaja e të cilit dështon ta gëzojë. Gruaja është burimi i mëkatit, dhe prej saj ne vdesim. Mos lini një kazan pikues të rrjedhi i tëri apo një grua të keqe të thojë ç'i pëlqen. Nëse ajo nuk pranon mbikqyrjen tuaj, ndajeni atë dhe shporreni larg." (Sirah, 25:22-25)

Talmudi ka shënuar shumë veprime të veçanta nga gratë, që i obligonin bashkëshortët t'i ndanin ato: "Nëse ajo ha në rrugë, nëse ajo pi me lakmi në rrugë, nëse ajo jep gjë në rrugë - në secilin rast Rabi Meir thotë se ajo duhet të lërë të shoqin." (Git. 89a) Talmudi e ka bërë gjithashtu urdhëresë të mbaruar divorcimin e një gruaje shterpë (që nuk ka lindur fëmijë për një periudhë prej dhjetë vjetësh): "Rabinët tanë na mësojnë: Nëse një burrë merr një grua dhe jeton me të për dhjetë vjet e ajo s'i lind fëmijë, ai duhet ta divorcojë." (Yeb. 64a)

Gratë, nga ana tjetër, nuk mund të nisin procedurë divorci nën ligjin çifut. Një grua çifute, megjithatë, mund të kërkonte të drejtën për divorc përpara një gjyqi çifut, me kusht që të ekzistojë një arsye e fortë. Ka fare pak terren për gruan të bëjë kërkesë për divorc. Ky terren përfshin: një burrë me të meta fizike ose sëmundje lëkure, një burrë që nuk kryen detyrat

martesore, etj. Gjqiqi mund ta mbështesi kërkesën e gruas për divorc por ai nuk mund ta shpërbejë martesën. Vetëm burri mund ta zhbëjë martesën, duke i dhënë gruas një shkresë divorci. Gjqiqi mund ta kamxhikoste, gjobiste, burgoste dhe shkishëronte atë për ta detyruar me forcë që të lëshonte shkresën e kërkuar të divorcit për të shoqen. Mirëpo, nëse burri është mjaft kokëfortë, ai mund të refuzojë t'i japë së shoqes divorcin dhe ta mbajë kështu të lidhur pas tij pambarim. Edhe më keq akoma, ai mund ta braktisë atë pa i siguruar divorc dhe duke e lënë të pamartuar e të padivorcuar. Ai mund të martohet me një grua tjetër dhe madje të jetojë me cilëndo grua beqare t'ia dojë qefi dhe të ketë fëmijë nga ajo (këta fëmijë konsiderohen të ligjshëm nën ligjin çifut). Gruaja e braktisur, nga ana tjetër, s'mund të martohet me asnjë burrë të dytë, ngaqë me ligj ajo është ende e martuar dhe ajo gjithashtu s'mund të jetojë me cilindo burrë tjetër sepse do të konsiderohet adultere dhe fëmijët e saj nga kjo lidhje do të jenë të paligjshëm për dhjetë breza. Një grua në një pozicion të tillë thërritet *agunah* ('grua në zinxhirë').³⁴ Në Shtetet e Bashkuara sot [1995] ka rreth 1000 deri 1500 gra çifute që janë *agunot* (shumësi i *agunah*), ndërsa në Izrael numri i tyre mund të jetë aq i lartë sa 16000. Burrat mund të zhvasin qindra mijërash dollarë nga gratë e tyre të zëna grackë në këmbim të një divorci çifut.³⁵

Islami zë pozicionin e mesëm ndërmjet Krishtëritimit e Judaizmit lidhur me divorcin. Martesa në Islam është një lidhje e shenjtëruar që nuk duhet thyer përveçse për arsye detyruese. Çiftet janë të udhëzuara të ndjekin të gjitha mjetet e mundura [pajtuase] kurdo që martesat e tyre janë në rrezik. Divorci nuk duhet përdorur përveçse kur është e vetmja rrugëzgjdhje. Në thelb, Islami e njeh divorcin, mirëpo e dekurajon atë me të gjitha mënyrat. Le të përqendrohemi në anën e njohjes së tij në fillim. Islami e njeh të drejtën e të dy partnerëve për t'i dhënë fund marrëdhënies martesore. Islami i jep burrit të drejtën për *Talak* (divorc). Për më tepër, Islami - ndryshe nga Judaizmi - i jep

të drejtën gruas ta shpërbëjë martesën, përmes asaj që njihet si *Kbula'*.³⁶ Nëse burri e zhbën martesën duke e divorcuar të shoqen, ai nuk mund të tërheqi asnjërën prej dhuratave të martesës që i ka dhënë asaj. Kur'ani i ndalon haptazi dhe prerazi burrat divorcues nga të marrit mbrapsht të dhuratave martesore, sado të shtrenjta apo të vlefshme të kenë qenë:

"Por nëse vendosni të merrni një grua në vend të një tjetre, edhe nëse i keni dhënë kësaj një thesar të tërë, mos tërhiqni mbrapsht asnjë grimë nga ajo; a do e merrnit atë përmes përfoljesh dhe gabimi të hapur?" (4:20)

Në rastin e gruas që vendos të përfundojë martesën, ajo mund t'ia kthejë dhuratat e martesës së shoqit. Kthimi i dhuratave të martesës në këtë rast është një kompensim i ndershëm për burrin që dëshiron ta mbajë të shoqen, ndërkohë që ajo zgjedh ta lërë atë. Kur'ani i ka udhëzuar burrat muslimanë të mos marrin mbrapsht asnjë nga dhuratat që u kanë dhënë grave të tyre, përveç rastit kur është gruaja ajo që zgjedh t'i japi fund martesës:

"Nuk ju lejohet juve (burrave) të tërhiqni mbrapsht cilëndo nga dhurata tuaja përveç (rastit) kur të dyja palët druajnë se s'mund të mbajnë kufijtë e urdhëruar nga Allahu. Nuk fajësohet asnjëri prej tyre nëse ajo jep diçka me vullnet të lirë. Këto janë kufizimet e urdhëruara nga Allahu, prandaj mos i shkëlmi ato." (2:229)

Gjithashtu, një grua edhe te Profeti Muhammed (s) duke kërkuar shpërbërjen e martesës së saj; ajo i tha Profetit (s) se nuk kishte anjë ankesë ndaj karakterit apo sjelljes së të shoqit. Problemi i saj i vetëm ishte se ajo sinqerisht nuk e pëlqente atë deri në masën sa të mos mund të jetonte me të. Profeti (s) e pyeti: "A do ia ktheje atij kopshtin (dhuratën e martesës që ai i kishte bërë asaj)?"

Gruaja u përgjigj: "Po". Profeti (s) atëherë e udhëzoi burrin të rimerrte kopshtin e vet dhe të pranonte shpërbërjen e martesës. (Transmeton Buhariu)

Në disa raste, një bashkëshorte muslimane mund të dëshirojë ta ruajë martesën, por e sheh veten të detyruar të kërkojë divorc për shkak të disa arsyeve detyruese si: ashpërsi e të shoqit, braktisje pa arsye, një burrë që nuk kryen detyrat martesore etj. Në këto raste, gjyqi musliman e shpërbën martesën.³⁷

Shkurt, Islami i ka ofruar gruas muslimane disa të drejta të pashoqe: ajo mund ta përfundojë martesën përmes *Khula'*-së dhe mund të hedhë në gjyq për divorc. Një grua muslimane s'mund të bëhet kurrë e prangosur nga një burrë i prapë. Ishin pikërisht këto të drejta ato që i joshën gratë çifute, të cilat jetuan në shoqëritë e hershme islame të shekullit të shtattë e.s., të synonin marrjen e kërkesave të divorcit nga burrat e tyre çifutë, nëpërmjet gjykatave muslimane. Rabinët i deklaruan këto shkresa të pavlefshme dhe boshe. Për t'i dhënë fund kësaj praktike, Rabinët i dhanë të drejta e privilegje të reja grave çifute në përpjekje për të dobësuar tërheqjen e gjykatave muslimane. Grave çifute që jetonin në vendet e krishtera nuk u ofroheshin kurrfarë privilegjesh, ngaqë ligji romak i divorcit i ushtruar atje s'ishte aspak më tërheqës se ligji çifut.³⁸

Le ta përqendrojmë vëmendjen tonë tani në atë se si e dekurajon Islami divorcin. Profeti i Islamit (s) u tha besimtarëve:

"Midis të gjitha veprimeve të lejuara, divorci është më i urryeri te Zoti." (Transmeton Ebu Davudi)

Një burrë musliman nuk duhet ta divorcojë të shoqen vetëm pse atij s'i pëlqen ajo. Kur'ani Famëllartë i udhëzoi burrat muslimanë të jenë të butë me gratë edhe në raste emocionesh apo ndjenjash të vokëta mospëlqimi:

"Jetoni me to (gratë tuaja) mbi bazën e mirësisë (butësisë) dhe barazisë. Nëse i mospëlqeni ato, ndoshta ju nuk pëlqeni diçka në të cilën Allahu ka vendosur një të mirë të madhe." (4:19)

Profeti Muhammed (s) dha një udhëzim të ngjashëm:

"Një besimtar s'duhet ta urrejë një besimtare. Nëse ai e mospëlqen njërin nga tiparet e saja ai do të kënaqet (jetë i lumtur) me një tjetër." (Muslimi)

Profeti (s) gjithashtu ka theksuar se muslimanët më të mirë janë ata që janë më të mirë ndaj bashkëshorteve:

"Besimtarët që tregojnë besimin më të përkryer janë ata që kanë karakterin më të mirë - dhe më të mirët ndër ju janë më të mirët ndaj grave të tyre." (Tirmidhi-u)

Megjithatë, Islami është një fe praktike dhe e njeh [faktin] se ekzistojnë rrethana në të cilat një martesë vjen në buzë të shkatërrimit. Në raste të tilla një këshillë e thjeshtë mirësie apo vetëpërmbytjeje nuk është zgjidhje e qëndrueshme. Prandaj, ç'duhet bërë që të shpëtohet martesë në raste të tilla? Kur'ani ofron disa këshilla praktike për bashkëshortin (gruan ose burrin), partneri i të cilit është i padrejti. Për burrin, keqsjellja e gruas së të cilit kërcënon martesën, Kur'ani jep katër lloje këshillash, siç shpjegohet në vargjet e mëposhtme:

"Përsa i përket grave nga ana e të cilave ju druani mosbesnikëri dhe keqsjellje: (1) Paralajmërojini ato; (2) kundërshtoni të ndani shtratin me to; (3) rrahini ato; por nëse ato kthehen në bindje mos synoni kundra tyre mjete bezdie: sepse Allahu është më i Lartësuari, më i Madhi. Nëse druani ndarje midis tyre, caktoni dy ndërmjetës, një nga familja e tij dhe një nga e saja; nëse ata dëshirojnë paqen, Allahu do të sjellë pajtimin e tyre." (4:34-35)

Tre masat e para duhen provuar në fillim. Nëse ato dështojnë, atëherë duhet kërkuar ndihma e familjeve të përfshira. Duhet theksuar, në dritën e vargjeve të mësipërme, se të rrahurit e gruas rebeluese është një masë e përkohshme, që rradhitet si e treta në vijën e rasteve të nevojës së skajshme në shpresë që kjo mund të ndalojë të vepruarit e padrejtë të gruas. Nëse ajo ka efekt, burri nuk lejohet në asnjë mënyrë të vazhdojë çfarëdolloj trazimi ndaj të shoqes siç përmendet qartë në varg. Nëse kjo nuk sjell dobi, burri përsëri nuk lejohet ta përdorë këtë më tej dhe rruga përfundimtare e pajtimit të ndihmuar nga familjet duhet shqyrtuar.

Profeti Muhammed (s) i ka udhëzuar burrat muslimanë se ata s'duhet të kërkojnë ndihmë nga këto mjete, përveçse në raste ekstreme si p.sh një paturpësi e hapur e kryer nga gruaja. Edhe në këto raste madje, dënimi duhet të jetë i lehtë dhe nëse gruaja pushon, burrit nuk i lejohet ta zemërojë atë:

"Në rast se janë fajtorë për paturpësi të hapur, ju mund t'i lini ato të vetme në shtratet e tyre dhe t'u jepni një dënim të lehtë. Nëse ato ju binden, mos kërkonin asnjë mjet trazimi kundër tyre." (Transmeton Tirmidhiu)

Për më tepër, Profeti i Islamit (s), ka dënuar çfarëdolloj rrahjeje pa shkak. Disa gra muslimane iu ankuan se burrat e tyre i kishin rrahur. Me ta dëgjuar këtë, Profeti (s) pohoi kategorikisht se:

"Ata prej jush që bëjnë kështu (rrahin gratë), nuk janë të mirët ndër ju." (Transmeton Ebu Davudi)

Duhet mbajtur mend këtu se Profeti (s) ka thënë gjithashtu:

"Më i miri ndër ju është ai që është më i mirë ndaj familjes së tij, dhe ndër ju unë jam më i miri ndaj familjes sime." (Transmeton Tirmidhiu)

Duhet theksuar se Talmudi e miraton të rrahurin e gruas si ndëshkim për hir të disiplinës.³⁹ Burri nuk kufizohet [për këtë] në raste ekstreme si ai i paturpësisë së hapur. Atij i lejohet ta rrahi të shoqen edhe nëse ajo thjesht refuzon të bëjë punët e shtëpisë. Për më tepër, ai nuk është i kufizuar vetëm në përdorimin e dënimit të lehtë. Atij i lejohet ta thyejë kokëfortësinë e së shoqes nëpërmjet kamxhikut ose duke e lënë pa ngrënë.⁴⁰

Për gruan, keqsjellja e burrit të së cilës është shkaku i shkuarjes në buzëgreminë të martesës, Kur'ani ofron këshillën e mëposhtme:

"Nëse një grua druan ashpërsi apo braktisje nga ana e të shoqit, ata nuk fajësohen po të ujdisin një marrëveshje miqësore ndërmjet tyre; dhe një e tillë marrëveshje është më e mira (gjë)." (4:128)

Në këtë rast, gruaja këshillohet të kërkojë pajtim me të shoqin (me ose pa ndihmën e familjes). Është për t'u dalluar se Kur'ani nuk e udhëzon gruan të kërkojë rrugëdalje me anë të dy masave të abstenimit nga seksi dhe të rrahurit. Arsyeja për këtë pabarazi mund të jetë të mbrojturit e gruas nga një reagim i dhunshëm fizik nga i shoqi, edhe ashtu i keqsjellur. Ky reagim i dhunshëm fizik do t'i sjellë si gruas, ashtu edhe martesës më shumë dëm sesa dobi. Disa dijetarë muslimanë kanë sugjeruar që gjykata mund t'i zbatojë këto masa kundër burrit në emër të së shoqes. Kjo d.t.th se

gjyqi në fillim paralajmëron burrin rebelues, pastaj e ndalon atë nga shtrati i së shoqes dhe së fundi ekzekuton një rrahje simbolike.⁴¹

Për të përmbledhur, Islami i ofron çifteve të martuara shumë këshilla të vlefshme për të shpëtuar martesat e tyre në raste trazimi dhe shqetësimi. Nëse njëri prej partnerëve e vë në rrezik marrëdhënien martesore, partneri tjetër këshillohet nga Kur'ani të bëjë ç'është e mundur dhe efikase për ta shpëtuar këtë lidhje të shenjtë. Nëse të gjitha masat dështojnë, Islami i lejon partnerët të ndahen paqësisht dhe miqësisht.

12. NËNAT

Dhiata e Vjetër në disa vende urdhëron trajtim të butë dhe të vëmendshëm të prindërve dhe dënon ata që nuk i nderojnë këta. Për shembull: "Nëse kushdo shan babain ose nënën, ai duhet të çohet në vdekje." (Levitiku 20:9) dhe "Një burrë i mençur i sjell gëzim babait të tij, por (vetëm) një i marrë përbuz të ëmën." (Proverbat 15:20) Megjithëse vetëm të nderuarit e babait [nga prindërit] përmendet në disa vende, si p.sh. "Një njeri i mençur i kushton vëmendje këshillës së të atit." (Proverbat 13:1), vetë nëna nuk përmendet asnjëherë. Për më tepër, nuk vihet ndonjë theks i veçantë mbi të trajtuarit e nënës me mirësi si shenjë vlerësimi i vuajtjes së saj të madhe në shtatzani dhe në të rriturit e tij. Përveç kësaj, nënat nuk trashëgojnë aspak nga fëmijët e tyre ndërkohë që etërit trashëgojnë.⁴²

Është e vështirë të flasësh për Dhiatën e Re si një shkrim që bën thirrje të nderohen nënat. Përkundrazi, të krijohet përshtypja se Dhiata e Re e konsideron trajtimin e butë të nënave si pengesë në rrugën e Zotit. Sipas Dhiatës së Re, nuk mund të bëhesh kristian i mirë që meriton të jetë dishepull i Krishtit nëse nuk e urren nënën tënde. I mvishet Jezusit (a.s) të ketë thënë:

"Nëse kushdo vjen tek unë dhe nuk e urren të atin dhe të ëmën, gruan dhe fëmijët e tij, vëllezërit dhe motrat e tija - po, edhe vetë jetën e tij - ai nuk mund të jetë dishepulli im." (Luka 14:26)

Për më tepër, Dhiata e Re paraqet një pamje të Jezusit si indiferent dhe madje mosrespektues ndaj nënës së vet. Për shembull, kur ajo kishte ardhur për ta kërkuar ndërkohë që ai po i predikonte një turme, ai nuk e çau kokën të shkonte për ta takuar:

"Pastaj nëna dhe vëllezërit e Jezusit arritën. Tek qëndronin mënjanë, ata dërguan dikë për ta thirrur. Një turmë njerëzish ishte ulur rreth tij e thanë: 'Nëna dhe vëllezërit tuaj janë përjashta e të kërkojnë.' 'Kush janë nëna dhe vëllezërit e mi?', pyeti ai. Pastaj ai vështroi të ulurit përreth tij dhe tha: 'Ja ku janë nëna dhe vëllezërit e mi! Kushdo që zbaton vullnetin e Zotit është vëllai, motra dhe nëna ime!'" (Marku 3:31-35)

Dikush mund të argumentojë se Jezusi po përpiqej t'i mësonte auditorit të tij një leksion të rëndësishëm - që lidhjet fetare nuk janë më pak të rëndësishme se ato familjare. Megjithatë, ai mund t'ua kish mësuar dëgjuesve të tij të njëjtin leksion pa treguar një indiferencë të tillë absolute ndaj së ëmës. I njëjti qëndrim mosrespektues portretizohet kur ai refuzoi të mbështesi një pohim të bërë nga njëra prej dëgjueseve që bekoji rolin e nënës së vet në të lindurit dhe rriturit e tij:

"Ndërkohë që Jezusi po thonte këto gjëra, një grua në turmë thirri: `E bekuar është nëna që të lindi dhe të rriti!` Ai u përgjigj: `Përkundrazi, të bekuar janë ata që dëgjojnë fjalën e Zotit dhe i binden asaj!`" (Luka 11:27-28)

Madje, në këtë paraqitje të Jezusit si mosrespektues ndaj nënës në Dhiatën e Re, shkohet edhe më tej. Tek Gjoni 2:4, lexojmë:

"Jezusi iu përgjigj Maries: `Grua, se ç'do të bëj unë, është puna ime e jo puna jote.`"

Nëse një nënë e përmasave të virgjëreshës Marie është trajtuar me një mosnjehuri dhe mosnderim të tillë siç paraqitet në Dhiatën e Re, nga një bir i përmasave të Jezusit (a.s.), atëherë si duhet të trajtohet një nënë mesatare kristiane nga bijtë e saj mesatarë kristianë?

Në Islam, nderimi, respekti dhe vlerësimi që i përngjitet amësisë është i pashoq. Kur'ani i kushton rëndësi të veçantë mirësisë ndaj prindërve, si e dyta menjëherë pas adhurimit të Zotit Fuqplotë:

"Zoti yt ka urdhëruar prerazi që të mos adhuroni tjetër pos Tij, dhe të silleni bamirësisht ndaj prindërve. Nëse njëri prej tyre apo të dy arrijnë moshë të thyer pranë kujdesit tënd, mos u thuaj as edhe një ofshamë, e as mos u bëj i vrazhdë ndaj tyre, por drejtoju me fjalë nderuese. Dhe, me mirësi (në shenjë mëshire) shtrije pranë tyre krahun në përlujë (e respektim) dhe thuaj: `Zoti im! Mëshiroji ata të dy sikurse më edukuan mua kur isha i vogël!`" (17:23-24)

Në disa vende të tjera Kur'ani vë theks të veçantë mbi rolin e madh të nënës në lindje dhe rritje [të fëmijës]:

"Ne e urdhëruam njeriun të jetë i mirë ndaj prindërve të vet: nëna e tij stërmundim pas stërmundimi e mbarti dhe me vuajtje e lindi, e bartja megjithë gjidhënien e tij zgjat tridhjetë muaj (e ai vazhdon të jetojë) derisa të arrijë pjekurinë e vet..." (31:14)

Vendi shumë i veçantë i nënave në Islam është përshkruar në mënyrë elokumente nga Profeti Muhammed (s):

"Një njeri e pyeti profetin: 'Kë duhet të nderoj më shumë?'; Profeti (s) iu përgjigj: 'Nënë tënde.' 'Kush vjen më pas?' pyeti njeriu. Profeti (s) u përgjigj: 'Nëna jote.' 'Po pastaj?' pyeti njeriu. Profeti (s) u përgjigj: 'Nëna jote!' 'E më pas?' pyeti përsëri njeriu. Profeti (s) u përgjigj: 'Babai yt!'"

Mes të paktave mësimëve të Islamit që muslimanët nderojnë ende sot e kësaj dite është trajtimi i kujdesshëm i nënave. Nderimi që nënat muslimane marrin nga bijët dhe bijat e tyre është shembullor. Marrëdhëniet zjarrtësisht të ngrohta midis nënave muslimane dhe fëmijëve të tyre, si dhe respekti i thellë me të cilin burrat muslimanë u drejtohen nënave të tyre zakonisht i mahnit perëndimorët.⁴³

E ç'përshkrim më i plotë i pozicionit të nënave në Islam mund të gjehet sesa vetë fjalët e Profetit Muhammed (s):

"Parajsa shtrihet nën thembrat e nënave." (Transmeton Tirmidhiu, Nesa'iu)

13. TRASHËGIMIA E FEMRËS ?

Një nga ndryshimet më të rëndësishme ndërmjet Kur'anit dhe Biblës është qëndrimi i tyre ndaj trashëgimit, nga ana e femrës, e pronës së një të afërmi të vdekur. Qëndrimi biblik është përshkruar në mënyrë përmbledhëse nga Rabi Epstein: "Tradita e vazhduar dhe e pashkelur, që nga ditët e Biblës, nuk i dha pjesëtareve të shtëpisë - gruas dhe bijave, asnjë të drejtë trashëgimie të pasurisë së familjes. Në skemën më të hershme të trashëgimisë, pjesëtarët e familjes konsideroheshin pjesë e pronës dhe aq të largëta nga personaliteti ligjor i një trashëgimtari, sa një skllav. Kurse sipas dekretit të Moisiut, bijat pranoheshin në trashëgimi në rastin kur asnjë pjesëtar mashkull nuk kishte mbetur, ndërsa gruaja nuk konsiderohej si trashëgimtare as në kushte të tilla."⁴⁴ Përse pjesëtarët femra të familjes konsideroheshin si pjesë e pronës së familjes? Rabi Epstein e ka përgjigjen: "Ato janë të pronësuara, para martesës - nga babai; pas martesës - nga burri."⁴⁵

Rregulli biblik i trashëgimisë nënvizohet tek Numrat 27:1-11. Një bashkëshorteje nuk i jepet asnjë pjesë në pronën e të shoqit, kurse ai është trashëguesi i parë i saj - edhe para fëmijëve madje. Një bijë mund të trashëgojë vetëm nëse nuk ekziston asnjë trashëgimtar i saj mashkull. Nëna nuk është aspak trashëguese (e bijës), ndërkohë që babai është. Të vejat dhe bijat, në rastin kur mbeteshin fëmijë meshkuj, ishin në mëshirën e trashëgimtarëve meshkuj për t'u mbajtur. Ja pse të vejat dhe jetimet ishin nga më të këputurit e shoqërisë çifute.

Krishtërimi ka ndjekur të njëjtën rrugë për një kohë të gjatë. Si ligji eklestiasitik, ashtu edhe ai civil i Kristendomit u ndalonte bijave të ndanin me vëllezërit të marrurit pjesë në pronën e trashëguar

të babait. Përveç kësaj, gratë ishin të privuara nga çfarëdolloj e drejte trashëgimi. Këto ligje të pabarabarta e tejet të padrejta mbijetuan deri vonë në shekullin e kaluar.⁴⁶

Mes arabëve paganë, të drejtat trashëguese kufizoheshin ekskluzivisht për të afërmit meshkuj. Kur'ani i ndaloi përgjithmonë këto zakone të padrejta dhe i dha të gjitha të afërmeve femra pjesën që u takon:

"Prej asaj që lihet nga prindërit dhe më të afërmit, ka pjesë për burrat dhe pjesë për gratë, qoftë prona e vogël apo e madhe - një pjesë e përcaktuar (mirë)." (4:7)

Nënat, bashkëshortet, bijat dhe motrat muslimane kanë marrë të drejta trashëgimie njëmijë e treqind vjet përpara se Evropa të njihnte se këto të drejta ekzistonin ndopak. Ndarja e trashëgimit është një temë e gjërë me një sasi të jashtëzakonshme hollësirash (4:7, 11, 12, 176). Rregulla e përgjithshme është se pjesa e femrës është gjysma e asaj të mashkullit, përveç në rastet kur nëna merr pjesë të barabartë me atë të babait. Po të merret e ndarë nga ligjet e tjera lidhur me burrat dhe gratë, kjo rregull e përgjithshme mund të duket e padrejtë. Për të kuptuar racionalen [që qëndron pas kësaj], duhet marrë parasysh fakti se detyrimet financiare të burrave në Islam i tejkalojnë së tepërmi ato të grave (të shihet pika `Prona e Gruas?'). Një dhëndër duhet t'i sigurojë të shoqes një dhuratë martesë. Kjo dhuratë bëhet e drejta e saj ekskluzive dhe mbetet e tillë edhe nëse ajo më vonë divorcohet. Nusja nuk ndodhet nën asnjëlloj obligimi që t'i paraqesë çfarëdolloj dhurate të shoqit. Për më tepër, bashkëshorti musliman është i ngarkuar me mbajtjen e të shoqes dhe fëmijëve. Gruaja, nga ana tjetër, nuk obligohet ta ndihmojë atë në këtë drejtim. Prona dhe fitesa e saj është për përdorim vetëm nga ajo, përveç nëse ajo ia ofron atij me vullnet të lirë. Përveç kësaj, duhet të kuptohet se Islami e mbron fuqimisht jetën familjare. Ai i inkurajon me

ngulm të rinjtë të martohet, dekurajon divorcin dhe nuk e konsideron beqarinë virtyt. Ndaj, në një shoqëri të vërtetë islame, jeta familjare është norma kurse jeta në beqari është një përjashtim i rrallë. Kjo d.t.th se gati të gjitha gratë e moshës së martesës dhe burrat në një shoqëri islame martohen. Në dritën e këtyre fakteve, do vlerësohej fakti që burrat muslimanë, në përgjithësi, kanë barra më të mëdha financiare se gratë muslimane dhe kështu rregullat e trashëgimisë janë nisur si barazpeshues për këtë zhbancim, me qëllim që shoqëria të jetojë e lirë nga të gjitha konfliktet e gjinive apo klasave. Pas një krahasimi të thjeshtë mes të drejtave financiare dhe detyrave të grave muslimane, një muslimane britanike arriti në përfundimin se Islami i ka trajtuar gratë jo vetëm ndershmërisht, por edhe bujarisht.⁴⁷

14. BRENGA E TË VEJAVE

Ngaqë Dhiata e Vjetër nuk u njihje asnjë të drejtë trashëgimie, të vejat ishin midis më të goditurave të popullatës çifute. Të afërmit meshkuj që trashëgonin tërë pasurinë e të shoqit të saj të vdekur duhet ta mbanin atë nga ajo pasuri. Mirëpo, të vejat s'kishin asnjë mënyrë për t'u siguruar se ky veprim do kryhej dhe kështu jetonin nga mëshira e të tjerëve. Prandaj, të vejat ishin midis klasave më të ulëta në Izraelin e lashtë dhe vejueshmëria konsiderohej si simbol i një degradimi të madh (Isajah, 54:4). Por fatkeqësia e një të veje në traditën biblike shtrihej madje edhe më larg se të përjashtuarit e saj nga prona e të shoqit. Sipas Zanafillës 38, një e ve pa fëmijë duhet të martohet me vëllain e të shoqit edhe n.q.s. ky është i martuar, me qëllim që ai të prodhojë pasardhës të vëllait të vdekur, duke siguruar mosshuarjen e emrit të vëllait: "Pastaj Juda

i tha Onanit: `Shtrihu me të shoqen e tënd vëllai dhe plotëso detyrën tënde ndaj saj si kunat për të prodhuar pasardhës të vëllait tënd!" (Zanafilla, 38:8)

Miratimi i të vejës për këtë martesë nuk është i nevojshëm. E veja trajtohet si pjesë e pronës së të shoqit të vdekur, funksioni kryesor i së cilës është të sigurojë pasardhës për të shoqin. Ky ligj biblik praktikohet akoma në Izraelin e sotëm.⁴⁸ Një e vejë pa fëmijë në Izrael i mbetet trashëgim vëllait të të shoqit. Nëse vëllai është tepër i ri për t'u martuar, ajo duhet të presë gjersa ai të mbushë moshën. Në rast se vëllai i bashkëshortit të vdekur refuzon të martohet me të, ajo lihet e lirë dhe atëherë mund të martohet me cilindo burrë të zgjedhë. Nuk është një dukuri e pazakontë në Izrael që të vejat t'i nënshtrohen shantazhit nga kunetërit për të fituar lirinë e tyre.

Arabët paganë para agimit të Islamit kishin praktika të ngjashme. E veja konsiderohej pjesë e pasurisë së të shoqit, që trashëgohej nga të afërmit e tij meshkuj dhe ajo zakonisht i jepej në martesë djalit më të madh të burrit të vdekur, që ky kishte nga një grua tjetër. Kur'ani e sulmoi dhe e ndaloi rreptësisht këtë zakon poshtërues:

"Dhe mos u martoni me ato gra që etërit tuaj martuan - përveç atyre që tashmë e kanë bërë këtë (në të kaluarën) - (ky veprim) ishte zakon i turpshëm, i urryer dhe vërtet i neveritshëm." (4:22)

Të vejat dhe gratë e divorcuara shikoheshin me sy të atillë nga tradita biblike, saqë prifti i lartë s'duhet të martohet me një të vejë, një grua të divorcuar e një prostitutë:

"Gruaja me të cilën ai (prifti i lartë) martohet duhet të jetë e virgjër. Ai nuk duhet të martohet me një të vejë, një të divorcuar ose një grua të përlyer nga prostitucioni, por vetëm (me) një

virgjëreshë nga populli i tij që mos ta ndyjë trashëgiminë e vet në mesin e njerëzve." (Levitiku, 21:13-15)

Në Izrael sot, një pasardhës i kastit Kohen (priftërinjtë e lartë të kohëve të Tempullit) s'mund të martohet me një të divorcuar, një të vejë ose një prostitutë.⁴⁹ Në kushtetutën çifute, një grua që është bërë e vejë tri herë, ndërkohë që të tre burrat e saj kanë vdekur nga shkaqe natyrore, konsiderohet 'fatale' dhe ndalohet të martohet sërish.⁵⁰ Kur'ani, nga ana tjetër, nuk njeh as kaste, as persona fatalë. Të vejat dhe të divorcuarit kanë lirinë të martohen me këdo që të dëshirojnë. Divorcit apo vejueshmërisë nuk i përngjitet asnjë njollë turpi në Kur'an:

"Kur të divorconi gratë dhe ato të përmbushin afatin (tre cikle menstruacioni), ose merrini përsëri në baza të barazisë, ose lijinë të lira në baza të barazisë; por mos i merrni ato sërish për t'i lënduar ose shfrytëzuar, nëse cilido e bën këtë, ai i bën padrejtësi vetë shpirtit të tij. Mos i merrni shenjat e Allahut për shaká!" (2:231)

"Nëse cilido prej jush vdes dhe lë të veja pas, ato do të presin katër muaj dhe dhjetë ditë. Kur të kenë përmbushur afatin e tyre, nuk u vihet faj nëse ato disponohen (për martesë) në mënyrë të drejtë." (2:234)

"Ata prej jush që vdesin dhe lënë të veja duhet të lënë për to (një sasi të hollash sa) të mbajturit e një viti dhe shtëpi. Por nëse ato ikin (nga shtëpia), nuk ju vihet faj juve për atë që ato bëjnë në mënyrë të ndershme (të drejtë) me veten e tyre." (2:240)

15. POLIGAMIA

Le të prekim tani çështjen e rëndësishme të poligamisë. Poligamia është një praktikë tepër e lashtë që gjendet në shumë shoqëri njerëzore. Bibla nuk e dënoi poligaminë. Përkundrazi, Dhiata e Vjetër dhe shkrimet rabinike i referohen shpesh ligjshmërisë së poligamisë. Mbreti Solomon thuhet të ketë patur 700 gra e 300 konkubina (I Mbretërit, 11:3). Gjithashtu, mbreti David thuhet të ketë patur shumë gra e konkubina (II Samueli, 5:13). Dhiata e Vjetër përmban në të vërtetë disa udhëzime se si të ndahet pasuria e një burri mes djemve të tij nga gra të ndryshme (Deuteronomi, 22:7). I vetmi kufizim për poligaminë është të ndaluarit e marrjes për grua rivale motrën e bashkëshortes (Levitiku 18:18). Talmudi këshillon një maksimum prej katër grashë.⁵¹ Çifutët evropianë vazhduan ta praktikojnë poligaminë deri në shekullin e 16-të. Çifutët orientalë e praktikuan rregullisht poligaminë gjersa mbërritën në Izrael, ku ajo ndalohet nën ligjin civil. Mirëpo, nën ligjin fetar, që e tejkalon ligjin civil në raste të tilla, ajo lejohet.⁵²

Po Dhiata e Re ç'thotë? Sipas At Eugene Hillman në librin e tij të mprehtë *Poligamia e Rishqyrtuar*, "Askund në Dhiatën e Re nuk ka as edhe një urdhëresë eksplicite që martesat duhet të jetë monogame, apo çfarëdolloj urdhërese të hapur që ndalon poligaminë."⁵³ Përveç kësaj, Jezusi (a.s.) s'ka folur kurrë kundër poligamisë, megjithëse ajo praktikohet nga çifutët e shoqërisë së tij. At Hillman thekson faktin se Kisha në Romë e ndaloi poligaminë, që t'i vinte përshtat kulturës greko-romake (e cila parashtronte vetëm një grua të ligjshme, ndërkohë që toleronte bashkëjetesën dhe prostitucionin). Ai citon Shën Agustinin, "E vërteta është se në kohën tonë, duke ruajtur dhe vazhduar zakonet romak, marrja e një bashkëshorteje tjetër nuk lejohet më."⁵⁴

Kishat afrikane dhe të krishterët afrikanë ua kujtojnë shpesh vëllezërve të tyre evropianë se ndalimi i poligamisë nga Kisha është një traditë kulturore dhe jo një udhëzim autentik kristian.

Kur'ani gjithashtu, e lejoi poligaminë, por jo pa kufizime:

"Në qoftë se druani se nuk do të (jeni në gjendje) të jeni të drejtë ndaj jetimëve, (atëherë) martohuni me ato gra që ju pëlqejnë; me dy, tri, ose katër, por nëse frikësoheni se s'do jeni (në gjendje të tregoheni) të drejtë me to, atëherë vetëm me një." (4:3)

Kur'ani, ndryshe nga Bibla, vuri [si] kufi një maksimum prej katër grashë nën kushtin e rreptë të trajtimit të njëlojtë dhe të drejtë të tyre. Nuk duhet menduar se Kur'ani i nxit besimtarët të praktikojnë poligami, apo se poligamia konsiderohet si një ideal. Me fjalë të tjera, Kur'ani e ka *toleruar* apo *lejuar* poligaminë, dhe vetëm kaq; por përse vallë? Pse është poligamia e lejueshme dhe e pranueshme? Përgjigja është e thjeshtë: ka vende dhe kohëra në të cilat ekzistojnë arsye detyruese për poligaminë. Siç tregon vargu i mësipërm kur'anor, çështja e poligamisë në Islam nuk mund të kuptohet ndaras nga detyrimet e bashkësisë ndaj jetimëve e të vejave. Islami si fe universale e përshtatshme për të gjitha vendet dhe për të gjitha kohërat, s'mund t'i shpërfillë këto arsye detyruese.

Në shumicën e shoqërive njerëzore, femrat i kalojnë për nga numri meshkujt. Në Sh.B. ka të paktën tetë milion gra më shumë se burra. Në një vend si Guinea ka 122 femra për çdo 100 meshkuj. Në Tanzani ka 95 meshkuj për 100 femra.⁵⁵ Ç'duhet të ndërmarri një shoqëri ndaj raporteve kaq të zbalancuara midis gjinive? Ekzistojnë zgjidhje të ndryshme; disa mund të sugjerojnë beqarinë, disa do të parapëlqenin infanticidin femëror (i cili ndodh me të vërtetë në disa shoqëri në botë sot!). Të tjerë mendojnë se e vetmja rrugëdalje është që shoqëria duhet t'i

tolerojë të gjitha mënyrat e dekadencës morale: prostitucionin, seksin jashtë kurorës, homoseksualizmin.. etj. Shoqëri të tjera (si shumica e shoqërive afrikane sot) do e shihnin si rrugëdaljen më të nderuar martesën poligame - si një institucion të pranuar nga ana kulturore dhe të respektuar nga ana shoqërore. Ajo që keqkuptohet shpesh në Perëndim është se gratë në kulturat e tjera nuk e shohin poligaminë medoemos si simbol të degradimit të grave. Për shembull, shumë gra të reja afrikane (qofshin të krishtera, muslimane, apo ndryshe) do preferonin të martoheshin me një burrë të martuar që e ka treguar veten si bashkëshort i përgjegjshëm. Shumë gra afrikane i nxisin burrat e tyre të gjejnë edhe një grua që të mos ndihen të vetmuar.⁵⁶ Një anketë me mbi gjashtë mijë gra, nga mosha 15 deri 59 vjeç, e kryer në qytetin e dytë më të madh të Nigerisë, tregoi se 60 % e këtyre grave do ishin të kënaqura nëse burrat e tyre do të merrnin një grua tjetër. Vetëm 23% shprehën mosaprovim ndaj idesë së të ndarit [të burrit] me një grua tjetër. 76% e grave në një anketë të kryer në Kenia e shikonin pozitivisht poligaminë. Në një anketim të ndërmarrë në Kenian rurale, 25 nga 27 gra e konsideronin poligaminë më të mirë se monogaminë. Këto gra ishin të mendimit se poligamia mund të jetë një përvojë e gëzueshme dhe përfituese nëse gratë në fjalë bashkëpunojnë me njëra tjetrën.⁵⁷ Në shumicën e shoqërive afrikane poligamia është një institucion aq i respektuar, sa që disa kisha protestante po bëhen gjithnjë e më tolerante ndaj saj. Një peshkop i kishës anglikane në Kenia deklaroi: "Megjithëse monogamia mund të jetë ideali për shprehjen e dashurisë midis burrit dhe gruas, Kisha duhet të marrë parasysh se në kultura të caktuara poligjinia është shoqërisht e pranueshme dhe se bindja se poligjinia është kundër [parimeve të] Krishtërit, nuk qëndron më."⁵⁸ Pas një studimi të kujdesshëm të poligamisë në Afrikë, Hirësia e tij David Gitari i kishës anglikane arriti në përfundimin se poligamia, siç praktikohet në rastin ideal, është më kristiane se divorci dhe të martuarit sërish përsa i përket gruas dhe fëmijëve të braktisur.⁵⁹ Unë personalisht njoh disa

bashkëshorte shumë të arsimuara që, edhe pse kanë jetuar në Perëndim për shumë vite, nuk kanë asnjë vërejtje kundër poligamisë. Njëra prej tyre, që jeton në Sh.B., e nxit solemnisht të shoqin për të marrë një grua të dytë që t'i ndihmojë asaj të rrisë fëmijët.

Problemi i raporteve të zhbancuara midis gjinive bëhet me të vërtetë problematik në kohë lufte. Fiset indiane vendase të Amerikës vuanin nga raporte tepër të çekuilibruara midis sekseve pas humbjes së luftës. Gratë e këtyre fiseve, të cilat ç'është e vërteta gëzonin një status mjaft të lartë, e pranonin poligaminë si mbrojtja më e mirë kundër pjesëmarrjes në aktivitete të pahijshme. Kolonizatorët evropianë, duke mos ofruar asnjë alternativë tjetër, e dënuan këtë poligami indiane si 'të paqytetëruar'.⁶⁰ Pas luftës së dytë botërore, në Gjermani kishte 7 300 000 gra më shumë se burra (3.3 milion prej tyre ishin të veja). Kishte 100 burra të moshës 20 deri 30 vjeç për çdo 167 gra të kësaj grupmoshe.⁶¹ Shumë nga këto gra kishin nevojë për një burrë jo vetëm si shok jete, por edhe si sigures i mirëqenies së shtëpisë në një kohë mjerimi e halli të paparë. Ushtarët e Forcave fitimtare Aleate e shfrytëzuan këtë dobësi të grave. Shumë vajza të reja e të veja kishin lidhje me pjesëtarë të forcave pushtuese. Shumë ushtarë amerikanë dhe britanikë paguanin për kënaqësitë e tyre në cigare, çokollata dhe bukë. Fëmijët ishin tepër të lumtur nga dhuratat që sillnin këta të huaj. Një djalë 10 vjeçar, duke dëgjuar nga fëmijë të tjerë për dhurata të tilla uronte nga zemra për një 'anglez' për të ëmën, në mënyrë që ajo të mos rrinte më e uritur.⁶² Duhet të pyesim vetë ndërgjegjen tonë në këtë pikë: Çfarë është më e denjë për një grua? Një grua e dytë e pranuar dhe e respektuar, si në trajtimin e indianëve vendas, apo gati një prostitutë si në trajtimin e Aleatëve 'të qytetëruar'? Me fjalë të tjera, ç'është më nderuese për gruan: parashtrimi kur'anor apo teologjia e bazuar në kulturën e Perandorisë romake?!

Është interesante të vërehet se në një mbledhje ndërkombëtare të rinisë, të mbajtur në Mynih më 1948 u diskutua problemi i raportit tejet të çekuilibruar midis gjinive në Gjermani. Kur u bë e qartë se nuk mund të bihej dakord mbi asnjë zgjidhje, disa pjesëmarrës sugjeruan poligaminë. Reagimi fillestar i të mbledhurve ishte një përzierje tronditjeje dhe neverie. Megjithatë, pas një studimi të kujdesshëm të propozimit, pjesëmarrësit ranë dakord se ajo ishte zgjidhja e vetme e mundshme. Si rrjedhojë, poligamia u përfshi ndërmjet rekomandimeve përfundimtare të konferencës.

Bota sot zotëron më shumë armë të shkatërrimit në masë se kurrë më parë dhe kishat evropiane herët a vonë mund të detyrohen të pranojnë poligaminë si e vetmja rrugëdalje. At Hillman e ka dalluar plot mprehtësi këtë fakt: "Është mjaft e kuptueshme që këto teknika gjenocidi (bërthamore, biologjike, kimike...) mund të prodhojnë një zhbilancim aq drastik midis gjinive sa që martesat plurale do bëhen një mjet i domosdoshëm mbijetimi... Atëherë, në kundërshtim me zakonet dhe ligjin e mëparshëm, mund të lindë një anim i natyrshëm dhe moral mbizotërues në favor të poligamisë. Në një situatë të tillë, teologët dhe drejtuesit kishtarë do nxirrin shpejt e shpejt arsye me peshë e tekste biblike për të justifikuar një koncept të ri të martesës."⁶⁴

Edhe sot e kësaj dite, poligamia vazhdon të jetë një zgjidhje e vlefshme për disa sëmundje sociale të shoqërive moderne. Detyrimet bashkësore që Kur'ani përmend lidhur me lejimin e poligamisë janë më të mprehta dhe më të qarta tashmë në disa shoqëri perëndimore sesa në Afrikë. Për shembull, në Shtetet e Bashkuara sot, ka një krizë të rëndë gjinishë në komunitetin e zi. Një në çdo njëzet të ri zezakë meshkuj mund të vdesi para se të arrijë moshën 21 vjeçare. Për ata midis 20 dhe 35 vjetëve, vrasja është shkaku kryesor i vdekjes.⁶⁵ Përveç kësaj, shumë të rinj meshkuj janë të papunë, në burg ose të droguar.⁶⁶ Si rezultat, një ndër katër gra zezake në moshën 40

vjeçare, nuk është martuar asnjëherë, në krahasim me një në dhjetë te gratë e bardha.⁶⁷ Për më tepër, shumë femra të reja zezake bëhen nëna beqare para se të mbushin 20 vjeç dhe e shohin veten në nevojë për mbështetës. Rezultati përfundimtar i këtyre rrethanave tragjike është se një numër gjithnjë e në rritje grashë zezake përfshihet në atë që quhet 'ndarje e burrit'.⁶⁸ Kjo d.t.th. se shumë nga këto gra të pashpresa beqare përfshihen në afera me burra të martuar. Gratë janë shpesh të pavetdijshme për faktin se gra të tjera po 'ndajnë' me to bashkëshortët e tyre. Disa vëzhgues të krizës së ndarjes së burrit në bashkësinë afroamerikane këshillojnë fuqimisht poligami konsensuale si përgjigje të përkohshme ndaj mungesës së meshkujve zezakë deri sa reforma më të arsyeshme të ndërmerren në shoqërinë amerikane.⁶⁹ Me poligami konsensuale ata nënkuptojnë një poligami që miratohet nga bashkësia dhe me të cilën kanë rënë dakord të gjitha palët në fjalë, në kundërshtim me të ndarit zakonisht sekret të burrit, që është i dëmshëm si për gruan, ashtu edhe për shoqërinë. Problemi i ndarjes së burrit në bashkësinë afroamerikane ishte tema e një diskutimi panelor të mbajtur në Temple University të Philadelphia-s më 27 Janar 1993.⁷⁰ Disa nga ligjëruesit rekomanduan poligaminë si një zgjidhje potenciale për krizën. Ata gjithashtu sugjeruan që poligamia s'duhet dënuar me ligj, sidomos në një shoqëri që toleron prostitucionin dhe dashnoret. Komenti i një gruaje nga auditori se afroamerikanët duhet të mësojnë nga Afrika ku poligamia praktikohet me përgjegjësi, korri aplaudim entuziast. Philip Kilbride, një antropolog amerikan i një prejardhjeje katolike romake, në librin e tij provokativ *Martesa Plurale për Kobën Tonë*, propozon poligaminë si zgjidhje për disa sëmundje në masë të shoqërisë amerikane. Ai argumenton se martesë plurale mund të shërbejë si një alternativë potenciale për divorcin në shumë raste, me qëllim që të shmangë ndikimin dëmtues të divorcit mbi shumë fëmijë. Ai pohon se shumë divorce shkaktohen nga aferat e shfrenuara jashtëmartesore në shoqërinë amerikane. Sipas Kilbride, të dhënit fund një afere jashtëmartesore në martesë poligame në vend që në

divorc, është më e mirë për fëmijët: "Fëmijëve do u shërbejë më tepër nëse rritja e familjes - në vend të ndarjes dhe shpërbërjes - të shikoheshin si variante." Për më tepër, ai sugjeron që nga martesat plurale do të përfitojnë edhe grupe të tjera, si: gratë e vjetra që përballojnë një mungesë kronike të burrave dhe afroamerikanet e përfshira në ndarjen e burrit.⁷¹

Më 1987, një anketë e kryer nga gazeta studentore në Universitetin e Kalifornias në Berkeley i pyeti studentët nëse ata ishin dakord që burrat duhet të lejohen me ligj të kenë më shumë se një grua në përgjigje të një mungese të dukshme të kandidatëve meshkuj për martesë në Kaliforni. Gati të gjithë studentët e pyetur e aprovuan idenë. Një studente madje pohoi se një martesë poligame do të përmbushte nevojat e saja emocionale dhe fizike, duke i dhënë liri më të madhe sesa një lidhje monogame.⁷² Në fakt, i njëjti argument përdoret gjithashtu nga të paktat gra fundamentaliste mormone të mbetura, të cilat e praktikojnë akoma poligaminë në Sh.B. Ato besojnë se poligamia është një ideal për një grua që ajo të ketë si karrierë ashtu edhe fëmijë, ngaqë gratë i ndihmojnë njëra tjetrës të kujdesen për fëmijët.⁷³

Duhet shtuar gjithashtu se poligamia në Islam është çështje marrëveshjeje të ndërsjellë. Asnjëri s'mund ta detyrojë një grua të martohet me *asnjë* burrë e aq më pak me një të martuar. Përveç kësaj, gruaja ka të drejtë të vendosë kushtin që burri i saj s'mund të martohet me cilëndo grua tjetër si bashkëshorte të dytë.⁷⁴ Bibla, nga ana tjetër, nganjëherë i drejtohet poligamisë së detyruar. Një e ve pa fëmijë duhet sesbën të martohet me vëllain e të shoqit, edhe pse ky është i martuar, (të shihet pika *Brenga e të Vëjave*), pavarësisht nga pëlqimi i saj (Gjeneza, 38:8-10).

Duhet mbajtur parasysh se në shumë shoqëri muslimane sot, të praktikuarit e poligamisë është i rrallë, ngaqë hendeku midis numrit të dy gjinive s'është i madh. Mund të thuhet pa frikë se shkalla

e martesave poligame në botën muslimane është me siguri shumë më e ulët se shkalla e marrëdhënieve jashtëmartesore në Perëndim. Me fjalë të tjera, burrat në botën muslimane sot janë tejet më shumë rreptësisht monogamë se burrat në botën perëndimore!

Billy Graham, evangjelisti eminent kristian e ka njohur këtë fakt haptazi: "Krishtërimi nuk mund të bëjë kompromis në çështjen e poligamisë. Nëse Krishtërimi i sotëm s'mund ta bëjë këtë, kjo s'është veçse në dëm të tij. Islami e ka lejuar poligaminë si një zgjidhje për sëmundjet shoqërore dhe ka lejuar një shkallë të caktuar tolerance ndaj natyrës njerëzore por vetëm përbrenda suazës së rreptëpërcaktuar të ligjit. Vendet kristiane mburren shumë me monogaminë, por në të vërtetë ato praktikojnë poligaminë. Askush s'është i pandërgjegjshëm për rolin që dashnoret luajnë në shoqërinë perëndimore. Në këtë aspekt Islami është një fe thelbësisht e ndershme dhe i lejon një muslimani të martohet me një grua të dytë nëse atij i duhet patjetër, por ndalon rreptësisht çdo lidhje klandestine amatore me qëllim ruajtjen e ndershmërisë morale të bashkësisë."⁷⁵

Është interesante të theksohet se shumë vende jomuslimane apo muslimane në botë sot e kanë nxjerrë jashtë ligjit poligaminë. Marrja e një gruaje të dytë, edhe me lejimin e lirë të gruas së parë, është shkelje ligji. Nga ana tjetër, të tradhëtuarit e gruas, pa dijeninë e as lejen e saj, është përsosmërisht legjitime përsa i përket ligjit. Cila është urtia ligjore që qëndron pas një kundërshtie të tillë? Mos vallë ligji është përpiluar për të shpërblyer mashtrimin e dënuar ndershmërinë? Ky është ndër paradokset absurde të botës sonë moderne 'të qytetëruar'.

16. MBULESA

Më në fund, le të hedhim ca dritë mbi atë që në Perëndim mbahet si simboli më i madh i shtypjes dhe i pozicionit të nënshtruar të gruas - shamia ose mbulesa e kokës. A është e vërtetë se diçka e tillë si mbulesa nuk ekziston në traditën judeo-kristiane? Le t'i shtrojmë faktet drejt.

Sipas Rabin Dr. Menachem M. Brayer (Profesor i Literaturës Biblike në Universitetin Yeshiva) në librin e tij *Gratë Çifute në Literaturën Rabinike*, ishte zakon që gratë çifute të dilnin jashtë të mbështjella me mbulesë të kokës, e cila nganjëherë mbulonte madje gjithë fytyrën, duke lënë jashtë vetëm një sy.⁷⁶ Ai citon disa rabinë të famshëm të kohëve të shkuara, që thonin: "S'u ka hije bijave të Izraelit të dalin jashtë me kokat e zbuluara. I mallkuar qoftë burri që lejon të shihen flokët e së shoqes... Një grua që ekspozon flokët e saj për vetadhurim sjell varfëri." Ligji rabinik e ndalon rreptësisht recitimimin e bekimeve ose lutjeve në praninë e një gruaje të martuar kokëzbuluar, ngaqë të zbuluarit e flokëve të gruas konsiderohet 'lakuriqësi'.⁷⁷ Dr. Brayer përmend gjithashtu se: "Gjatë periudhës tanaitike, mosmbulimi i kokës nga gruaja konsiderohej fyerje e modestisë së saj. Kur koka e saj ishte e zbuluar ajo gjobitej deri në katërqind **zuzime** për këtë shkelje." Dr. Brayer gjithashtu shpjegon se mbulesa e gruas çifute nuk konsiderohej gjithmonë shenjë modestie. Nganjëherë, shamia simbolizonte një gjendje dallimi e luksi në vend të modestisë. Mbulesa personifikonte dinjitetin dhe epërsinë e gruas fisnike. Ajo gjithashtu përfaqësonte mosmundësinë e të afruarit një gruaje si pronë e shenjtëruar e të shoqit.⁷⁸

Është e qartë se në Dhiatën e Vjetër zbulimi i kokës së gruas përbënte paturpësi të madhe dhe kjo është arsyeja që kleriku duhej ta zbulonte adulteristen e dyshuar në gjyqin e saj të provës së rëndë. (Numrat, 5:16-18)

Shamia nënkuptonte vetrespektin dhe statusin shoqëror të gruas. Gratë e klasave të ulëta shpesh vishnin shami për të dhënë përshtypjen e një rangu më të lartë. Fakti se shamia ishte shenja e fisnikërisë, përbënte arsyen pse prostitutave nuk u lejohej të mbulonin flokët në shoqëritë e vjetra çifute. Megjithatë, prostitutat shpesh vinin një mbulesë koke për t'u dukur të respektueshme.⁷⁹ Gratë çifute në Evropë vazhduan t'i vishnin shamitë deri në shekullin e 19-të, kur jetët e tyre u bënë më të përziera me kulturën sekulare rrethuese. Trysnitë e jashtme të jetës evropiane në shekullin e 19-të i detyruan shumë nga ato të dalin jashtë kokëzbathur. Disa gra çifute e panë më të volitshme të zëvendësonin shaminë e tyre tradicionale me një paruke, si një formë tjetër e mbulimit të flokëve. Sot, shumica e grave fetare çifute nuk i mbulojnë flokët e tyre, përveçse në sinagogë.⁸⁰ Disa nga ato, si p.sh. sektet Hasidike, ende përdorin paruken.⁸¹

Po për traditën e krishterë? Dihet mirë që murgeshat katolike i mbulojnë kokat e tyre që prej qindra vjetësh, por kjo s'është e gjitha. Shën Pali në Dhiatën e Re ka bërë disa pohime shumë interesante për shaminë:

"Tani unë dua që ju të kuptoni se koka e çdo burri është Krishti, dhe koka e çdo gruaje është burri, dhe koka e Krishtit është Zoti. Çdo burrë që lutet apo predikon me kokë të mbuluar çnderon kokën e tij. Dhe çdo grua që lutet apo predikon me kokë të zbuluar çnderon kokën e saj - është tamam sikur koka e saj të jetë e rruar. Nëse një grua s'e mbulon kokën, asaj duhet t'i priten flokët; dhe nëse është turp për një grua t'i ketë flokët e qethura ose të rruara, ajo duhet ta mbulojë

kokën. Një burrë s'duhet ta mbulojë kokën e tij, ngaqë ai është shëmbëllimi dhe lavdia e Zotit, por gruaja është lavdia e burrit. Sepse nuk erdhi burri nga gruaja, por gruaja nga burri dhe as burri s'u krijua për gruan, po gruaja për burrin. Për këtë arsye dhe për shkak të engjëjve, gruaja duhet të ketë një shenjë autoriteti mbi kokë." (I Korinthiasit, 11:3-10)

Arsyetimi i Shën Palit për gratë e mbuluara është se mbulesa përfaqëson një shenjë autoriteti të burrit - që është shëmbëllimi dhe lavdia e Zotit - mbi gruan, që u krijua prej e për burrin. Në traktatin e tij të njohur *Mbi Mbulimin e Virgjërshave*, Shën Tertuliani shkruante: "Gra të reja, t'i vishni shamitë jashtë në rrugë, po kështu t'i vishni në kishë, t'i vishni kur jeni mes të huajve, pastaj t'i vishni midis vëllezërve tuaj.." Mes ligjeve kanunore të Kishës Katolike sot, ekziston një ligj që kërkon patjetër nga gratë që t'i mbulojnë kokat kur hyjnë në Kishë.⁸² Diza degëzime kristiane, siç janë ato të amishëve e memonitëve për shembull, vazhdojnë t'i mbajnë gratë të mbuluara gjer më sot e kësaj dite. Arsyeja për mbulesën që ofrohet nga udhëheqësit e tyre të Kishës, është se "mbulesa e kokës përbën simbol të nënshtrimit të gruas ndaj burrit dhe Zotit." E njëjta logjikë paraqitet nga Shën Pali në Dhiatën e Re.⁸³

Nga të gjitha faktet e mësipërme, është e qartë se nuk e shpiku Islami mbulesën e kokës. Megjithatë, Islami e konfirmoi atë. Kur'ani i urdhëron burrat dhe gratë besimtare të ulin shikimin ngulmues dhe të ruajnë modestinë, e pastaj i urdhëron gratë besimtare t'i zgjasin mbulesat e tyre deri tek duart dhe kraharori:

"Thuaju besimtarëve të ndalin shikimet dhe të ruajnë modestinë e tyre ... thuaju edhe besimtareve të ndalin shikimet e tyre, të ruajnë pjesët e turpshme të trupit të tyre, të mos zbulojnë bukurinë

dhe stolitë e tyre, përveç atyre (stolive) që janë (gjithsesi) të dukshme; le të vënë shamitë mbi kraharorët e tyre." (24:30-31)

Kur'ani është tepër i qartë [në të treguarit] se mbulesa është pjesë kyç e një recete të krijuar për qëllimet e modestisë; po përse vallë modestisë? Kur'ani është sërish i qartë:

"O Pejgamber, thuaju grave të tua, bijave të tua, dhe grave të besimtarëve, le të vënë shamitë e veta mbi trupat e tyre, që të njihen (se nuk janë rrugaçe) e të mos ofendohen (a cënohen)." (33:59)

Kjo është e gjithë çështja, modestia është parashtruar që t'i mbrojë gratë nga ofendimet, apo thjesht: modestia është mbrojtje. Kështu, qëllimi i vetëm i mbulesës në Islam është mbrojtja. Mbulesa Islame, në ndryshim nga ajo e traditës së krishterë, nuk është shenjë e autoritetit të burrit mbi gruan dhe as shenjë e nënshtrimit të saj ndaj tij. Mbulesa islame, në ndryshim nga tradita çifute, nuk është shenjë luksit dhe dallimi për disa gra të martuara të fisme. Mbulesa islame është vetëm shenjë modestie për arsyen e vetme të mbrojtjes së grave - të gjitha grave. Filozofia islame qëndron në atë se është gjithmonë më mirë të jesh e sigurt sesa e vajtueshme. Ç'është e vërteta, Kur'ani kështu interesohet për të mbrojtur trupat e grave dhe reputacionin e tyre, sa që një burrë që guxon të akuzojë pa të drejtë një grua për pandershmëri, do të dënohet rreptësisht:

"Dhe ata që bëjnë shpifje për gratë e ndershme dhe nuk sjellin katër dëshmitarë, rrahini me nga tetëdhjetë goditje dhe atyre mos ua pranoni dëshminë më kurrë. Të tillët janë të pabesueshëm." (24:4)

Krahasojeni këtë qëndrim të rreptë të Kur'anit me dënimin jashtëzakonisht të lehtë për përdhunim në Bibël:

"Nëse një burrë ndodh të takojë një virgjëreshë që s'është dakord të martohet (me të) dhe e përdhunon atë e ata zbulohen, ai duhet t'i paguajë babait të vajzës pesëdhjetë *shekele* argjendi. Ai duhet të martohet me vajzën, sepse ai e ka dhunuar atë. Ai s'mund ta divorcojë atë për sa (kohë ai) të jetë gjallë." (Deuteronomi, 22:28-30)

Këtu duhet bërë një pyetje e thjeshtë: kush u dënua në të vërtetë? Burri që vetëm pagoi një gjobë për përdhunimin, apo vajza që detyrohet me forcë të martohet me njeriun që e përdhunoi dhe të jetojë me pahir me të gjersa ai të vdesë? Një tjetër pyetje që duhet bërë është: ç'është më mbrojtëse për gratë, qëndrimi i rreptë kur'anor, apo qëndrimi i vokët biblik?

Disa njerëz, sidomos në Perëndim, do përpiqeshin ta përqeshnin argumentin e modestisë për [qëllim] mbrojtjeje. Argumenti i tyre është se mbrojtja më e mirë është përhapja e edukimit, sjelljes së qytetëruar dhe vetpërmbajtjes. Ne do thonim: në rregull, por jo e mjaftueshme. Nëse 'qytetërimi' mjafton për mbrojtje, atëherë përse gratë në Amerikën e Veriut s'guxojnë të ecin vetëm në një rrugë të errët, madje as përgjatë një vendparkingu të zbrazët? Nëse arsimimi është zgjidhja, atëherë përse një universitet si i Queen's ka një 'walk home service' për studentet në qytezën studentore? Nëse 'vetëpërmbajtja' është përgjigja, atëherë përse vetëm në Sh.B. ndodh një përdhunim në çdo 12 minuta;⁸⁴ përse janë rastet e bezdisjes seksuale në vendin e punës në lajmet e mediave çdo ditë? Një përmbledhje e të akuzuarve për sulme seksuale në këto pak vitet e fundit përfshin oficerë marine, menaxherë, profesorë universitetesh, senatorë, gjyqtarë të Gjykatës së Lartë dhe Presidentin e Shteteve të Bashkuara! Unë s'u besoj dot syve kur lexova

statistikat e mëposhtme, të shkruara në një pamflet të nxjerrë nga Dekani i Zyrës së Grave në Queen's University:

- në Kanada, një grua sulmohet seksualisht çdo 6 minuta,
- 1 ndër 3 gra në Kanada do sulmohet seksualisht në një kohë të jetës së saj
- 1 ndër 4 gra janë në rrezik të përdhunimit ose përpjekjes së përdhunimit gjatë jetës së tyre
- 1 ndër 8 gra do sulmohet seksualisht gjatë ndjekjes së kolegjit ose universitetit dhe
- një studim zbuloi se 60% e meshkujve në moshë universitare thanë se do të kryenin lirshëm sulmim seksual po të ishin të sigurt se nuk do kapeshin!

Diçka është e gabuar në thelb në shoqërinë ku jetojmë. Një ndryshim rrënjësor në mënyrën e jetesës të shoqërisë dhe kulturës është absolutisht i nevojshëm. Një kulturë modestie nevojitet dëshpërueshëm; modesti në veshje, të folur dhe në sjelljet e burrave dhe grave. Pëndryshe statistikat e errëta do rriten edhe më keq ditë pas dite e, për fat të keq, vetëm gratë do ta paguajnë çmimin. Ç'është e vërteta, ne të gjithë do vuajmë, por siç ka thënë Khalil Gibran "...nuk është njëlloj për personin që kamxhikët i pëson si për të që i numëron."⁸⁵ Prandaj, një shoqëri si Franca që përjashton vajzat e reja nga shkolla për shkak të veshjes së tyre modeste, në fund të fundit, thjesht dëmton veten.

Është ndër ironitë e mëdha të botës sonë moderne se krejtësisht e njëjta mbulesë koke së cilës i tregohet respekt si shenjë 'shenjtërie' kur vishet për qëllimin e të treguarit të autoritetit të burrit

nga murgeshat katolike, shahet rëndazi si një shenjë 'shtypjeje' kur vishet për qëllimin e mbrojtjes nga gratë muslimane.

17. EPILOG

Pyetja e përbashkët që të gjithë jomuslimanët, të cilët lexuan një version të mëparshëm të këtij studimi ishte: a marrin gratë muslimane në botën muslimane sot trajtimin fisnik të përshkruar këtu? Përgjigja, për fat të keq, është: Jo. Meqë kjo pyetje është e pashmangshme në çdo diskutim që ka të bëjë me statusin e gruas në Islam, duhet të shtjellojmë më tej mbi përgjigjen për t'i siguruar lexuesit pamjen e plotë.

Duhet bërë e qartë së pari se ndryshimi i madh midis shoqërive muslimane e bën shumicën e përgjithësimeve tepër thjeshtuese. Ka një spektër të gjërë qëndrimesh ndaj grave në botën muslimane sot; ato ndryshojnë nga njëra shoqëri në tjetrën dhe brenda çdo shoqërie të veçantë. Prapëseprapë, prirje të përgjithshme të caktuara janë të dallueshme. Gati të gjitha shoqëritë muslimane kanë - në një shkallë apo një tjetër - devijuar nga idealet e Islamit lidhur me statusin e grave. Këto devijime kanë qenë, në pjesën dërrmuese, në njërin prej dy drejttimeve të kundërta. Drejtimi i parë është më konservativ, shtrëngues dhe i orientuar nga zakonet, ndërsa i dyti është më liberal dhe i orientuar nga Perëndimi.

Shoqëritë që janë shmangur në drejtimin e parë i trajtojnë gratë sipas zakoneve dhe traditave të trashëguara nga paraardhësit. Këto tradita zakonisht i privojnë gratë nga shumë të drejta që u janë

dhuruar atyre nga Islami. Përveç kësaj, gratë trajtohen sipas standardesh krejtësisht të ndryshme nga ato me të cilat trajtohen burrat. Ky diskriminim përshkon [gjithë] jetën e çdo femre: ajo pritet me më pak gëzim kur lind sesa një djalë; ajo ka më pak gjasa të shkojë në shkollë; ajo mund të privohet nga çfarëdolloj pjese në trashëgiminë e familjes; ajo ndodhet nën mbikqyrje të vazhduar me qëllim që të mos sillet pahijshëm, ndërkohë që veprimet e pahijshme të të vëllait tolerohen - ajo madje mund të vritet pse ka kryer diçka për të cilën pjesëtarët meshkuj të familjes së saj zakonisht krekosen që e bëjnë; ajo ka shumë pak ndikim në çështjet e familjes apo interesat e bashkësisë; ajo mund të mos ketë kontroll të plotë mbi pronën e saj dhe dhuratat martesore që ka marrë; dhe së fundi, si nënë, ajo do të preferonte të dhuronte djem për të arritur një status më të lartë në bashkësinë e saj.

Nga ana tjetër, ka shoqëri muslimane (apo klasa të caktuara përbrenda disa shoqërive) që janë fshirë mënjane nga kultura dhe mënyra e jetesës perëndimore. Këto shoqëri shpesh imitojnë pa menduar çfarëdo që të marrin nga Perëndimi dhe zakonisht përfundojnë duke përvetësuar frytet më të këqija të qytetërimit perëndimor. Në këto shoqëri, përparësia kryesore e një gruaje tipike "moderne" është t'ia ngrisë vlerën bukurisë së saj fizike. Prandaj, ajo është vazhdimisht e obsesionuar me formën e trupit, përmasat dhe peshën e saj. Ajo priret të shqetësohet më shumë për trupin sesa mendjen dhe më tepër për pamjen joshëse të saj sesa për intelektin. Aftësia e saj për të joshur, tërhequr dhe eksituar vlerësohet më shumë në shoqërinë ku jeton sesa arritjet e saj arsimore, përparimet intelektuale dhe puna në shoqëri. Nuk pritet të gjehet një kopje e Kur'anit në çantën e saj, sepse ajo është plot me prodhime kozmetike, të cilat e shoqërojnë kudo që shkon. Përrshpirtshmëria e saj nuk ka vend në një shoqëri të preokupuar me tërheqshmërinë e saj.

Prandaj, asaj do i pëlqente ta kalonte jetën duke u përpjekur më shumë për të vënë në pah feminilitetin e saj sesa për të përmbushur njerzishmërinë e saj.

Përse devijuan muslimanët nga idealet e Islamit? Nuk ka një përgjigje të lehtë. Një shpjegim depërtues i arsyeve përse muslimanët nuk kanë ndjekur me vendosmëri dhe patundshëm drejtimin kur'anor mbi gratë do ishte përtej qëllimit të këtij studimi. Duhet bërë e qartë, megjithatë, se shoqëritë muslimane kanë devijuar nga udhëzimet islame lidhur me aq shumë aspekte të jetëve të tyre për kaq gjatë. Ka një hendek të gjerë midis asaj në të cilën muslimanët duhet të besojnë dhe asaj që bëjnë në praktikë në të vërtetë. Ky hendek nuk është një dukuri e sotshme. Ai ka qenë i pranishëm me shekuj dhe po zgjerohet nga dita në ditë. Ky hendek gjithnjë e më i gjerë ka patur pasoja shkatërrimtare mbi botën muslimane në gati të gjitha aspektet e jetës: tirani e fragmentim politik, prapambetje ekonomike, padrejtësi sociale, falimentim të shkencës, vendqëndrim intelektual etj. Statusi joislam i grave në botën muslimane sot është thjesht një simptomë e një sëmundjeje më të thellë. Cilado reformë në statusin e tanishëm të grave muslimane nuk pritet të jetë e frytshme nëse nuk shoqërohet nga reforma më kuptimplota të krejt mënyrës së jetesës të shoqërive muslimane. Botës muslimane i nevojitet një rilindje që do e sjellë atë më pranë idealeve të Islamit, e jo më larg. Për ta përmbledhur, mendimi se statusi i varfër i grave muslimane sot në botë është për shkak të Islamit, përbën një keqkonceptim të skajshëm. Problemet e muslimanëve në përgjithësi s'janë për arsye të lidhjes së tepruar me Islamin, ato janë kulminimi i një shkëputjeje të gjatë dhe të thellë prej tij.

Duhet ritheksuar, gjithashtu, se qëllimi pas këtij studimi krahasues nuk është në asnjë mënyrë të shahet Judaizmi apo Krishtërimi. Pozicioni i grave në traditën judeo-kristiane mund të duket i frikshëm nga standardet tona të fundshekullit të njëzetë. Megjithëkëtë, ai duhet vështruar brenda

kontekstit të duhur historik. Me fjalë të tjera, çdo vlerësim objektiv i pozicionit të grave në traditën judeo-kristiane duhet të marrë parasysh rrethanat historike nën të cilat kjo traditë u zhvillua. S'mund të ketë asnjë dyshim se pikëpamjet e Rabinëve dhe Etërve kishtarë lidhur me gratë u ndikuan nga qëndrimet mbizotëruese ndaj grave në shoqëritë e tyre. Vetë Bibla u shkrua nga autorë të ndryshëm në kohëra të ndryshme. Këta autorë s'mund të kenë qenë të padepërtueshëm nga vlerat dhe mënyra e jetesës së njerëzve rreth tyre. Për shembull, ligjet e adulterisë së Dhiatës së Vjetër janë aq të anshme kundër grave, sa që ato sfidojnë një shpjegim racional nga mentaliteti ynë. Megjithatë, nëse marrim parasysh faktin se fiset e hershme çifute ishin të obsesionuara me homogjenitetin e tyre gjenetik dhe skajimisht këmbëngulës për ta përkufizuar veten anash fiseve rrethuese, dhe se vetëm shkeljet seksuale të femrave të martuara të fiseve mund t'i kërcënonin këto aspirata të ushqyera, ne atëherë mund të ishim në gjendje të kuptonim - por jo medoemos të simpatizonim me arsyet e kësaj anshmërie. Gjithashtu, kritikën e ashpra e të idhëta të Etërve kishtarë kundra grave s'duhen shpëputur nga konteksti i kulturës misogyniste greko-romake në të cilën ato jetonin. Do ishte e pandershme ta vlerësonim trashëgiminë judeo-kristiane pa i kushtuar vëmendje kontekstit historik përkatës. Ç'është e vërteta, një i kuptuar i drejtë i kontekstit historik judeo-kristian është gjithashtu vendimtar për të kuptuarit e domethënies së kontributit të Islamit ndaj historisë dhe qytetërimit njerëzor. Tradita judeo-kristiane është ndikuar dhe trajtësuar nga rrethanat, kushtet dhe kulturat në të cilat ka ekzistuar. Aty nga shekulli i 7-të pas Krishtit, ky ndikim kishte shtrembëruar mesazhin original hyjnor, shpallur Moisiut dhe Jezusit (a.s.), deri sa të mos njihet më. Statusi i varfër i grave në botën judeo-kristiane nga shekulli i shtattë është vetëm një rast në çështjen që po diskutojmë. Prandaj, kishte një nevojë të madhe për një mesazh të ri hyjnor që do e kthente njerëzimin përsëri

në rrugë të mbarë. Kur'ani e përshkroi misionin e të Dërguarit të ri si një çlirim për çifutët dhe të krishterët nga barrat e rënda që kishin qenë mbi ta:

"(Ata) që pranojnë (pasojnë) të Dërguarin, Profetin e pamësuar, të cilin e gjejnë të cilësuar në shkrimet (e shenjtja) të vetë atyre - në Teurat dhe Ungjill - e që i urdhëron për çdo të mirë e i ndalon nga çdo e keqe; lejon ushqimet e këndshme dhe ua ndalon të pakëndshmet e i liron ata nga barra e rëndë e tyre dhe prangat që ishin mbi ta." (7:157)

Prandaj Islami nuk duhet vështruar si një traditë rivale ndaj Judaizmit apo Krishtërit. Ai duhet konsideruar si përsosja, përfundimi dhe përkryerja e mesazheve hyjnore që ishin shpallur para tij.

Në fund të këtij studimi, do të doja t'i ofroja këshillën e mëposhtme bashkësisë globale muslimane. Aq shumë grave muslimane u janë mohuar të drejtat themelore islame për kaq gjatë. Gabimet e së kaluarës duhen ndrequr. Kryerja e kësaj nuk është shërbesë, ajo është një detyrë që i ngarkohet të gjithë muslimanëve. Bashkësia mbarëbotërore muslimane prej 1.5 miliardë besimtarësh duhet të nxjerrë një kartë të të drejtave të bazuar në udhëzimet e qarta të Kur'anit dhe mësimet e Profetit të Islamit (s). Kjo kartë duhet t'u japë grave muslimane të gjitha të drejtat dhuruar atyre nga Krijuesi i tyre. Atëherë, duhen zhvilluar të gjitha mjetet e nevojshme me qëllim që të sigurohet zbatimi i duhur të kartës. Kjo kartë është një borxh i lënë pas dore, por më mirë vonë se kurrë. Nëse muslimanët në botë nuk do i garantojnë të drejtat e plota të nënave, grave, motrave dhe bijave të tyre, kush tjetër do e bëjë këtë atëherë?

Për më tepër, ne duhet të kemi kurajon të përballojmë të kaluarën tonë dhe të flakim traditat dhe zakonet e stërgjyshërve tanë, kurdo që t'i kundërvihen udhëzimeve të Islamit. A nuk i kritikoi Kur'ani rreptësisht arabët paganë për të ndjekurit e verbër të traditave të paraardhësve të tyre?

Nga ana tjetër, ne duhet të zhvillojmë një qëndrim kritik ndaj çfarëdo gjëje që marrim nga Perëndimi ose cilado kulturë tjetër. Bashkëveprimi me kulturat e tjera dhe të mësuarit nga ato është një përvojë e paçmueshme. Kur'ani e ka konsideruar në mënyrë të përmbledhur këtë bashkëveprim si një nga qëllimet e Krijimit: "O njerëz, Ne ju krijuam nga një çift mashkulli dhe femre, dhe ju bëmë në popuj e fise që të njiheni mes njëri tjetrit." (49:13) S'ka nevojë të thuhet, megjithatë, se një imitim i verbër i të tjerëve është një shenjë e sigurt e një mungese të skajshme të vetvlerësimit.

Është lexuesi jomusliman, çifut, kristian apo tjetër, ai të cilit i drejtohen këto fjalë të fundit. Është e habitshme përse feja që ka revolucionarizuar statusin e grave veçohet dhe abuzohet me fyerje të rënda si më shtypësja e grave. Ky përndijim për Islamin është një nga mitet më të shumëpërhapura në botë. Ky mit po përjetësohet nga një stuhi e pareshtur librash, artikujsh, pamjesh mediatike dhe filmash hollivudianë sensacionalë. Rrjedhimi i pashmangshëm i këtyre pamjeve të pareshtura ngatërruese ka qenë keqkuptimi total dhe frika prej çdo gjëje të lidhur me Islamin. Ky portretizim negativ i Islamit në mediat botërore duhet të marrë fund, nëse duam të jetojmë në një botë të liruar nga të gjitha gjurmët e diskriminimit, paragjykitimit dhe keqkuptimit. Jomuslimanët duhet të kuptojnë ekzistencën e një hendeku të gjerë ndërmjet besimeve dhe praktikave të muslimanëve dhe faktin e thjeshtë se veprimet e muslimanëve nuk përfaqësojnë medoemos Islamin. T'i mvëshësh statusit të grave në botën muslimane emrin 'islamik' është aq larg nga e vërteta sa të quajturit e pozicionit të grave në Perëndim sot – "judeo-kristian". Me këtë të kuptuar në mendje, muslimanët dhe jomuslimanët duhet të fillojnë një proces komunikimi dhe dialogu, për të hequr tutje të gjitha keqkuptimet, dyshimet dhe frikërat. Një e ardhme e paqte për familjen njerëzore e bën të domosdoshëm një dialog të tillë.

Islami duhet të shikohet si një fe që e përmirësoi jashtëzakonisht statusin e grave e u dhuroi e garantoj atyre shumë të drejta, që në botën moderne u njohën vetëm në këtë shekull. Islami ka ende shumë për t'i ofruar gruas së sotme: dinjitetin, respektin dhe mbrojtjen në të gjitha aspektet dhe etapat e jetës së saj, që nga lindja gjer në vdekje, përkrah njohjes, ekuilibrit dhe mjeteve efikase për përmbushjen e të gjitha nevojave të saj të përsëritshme, intelektuale, fizike dhe emocionale. S'është çudi përse shumica e atyre që zgjedhin të bëhen muslimanë në një vend si Britania janë gra. Në Sh.B., kthimet e grave në Islam i kalojnë ato të burrave 4 herë me 1.⁸⁶ Islami ka aq shumë për t'i ofruar botës sonë që ndodhet në një nevojë të madhe për drejtim dhe udhëheqje morale. Ambasadori Herman Eilts, në një raportim përpara *Komitetit të Punëve të Jashtme të Shtëpisë së Përfaqësuesve* në Kongresin e Shteteve të Bashkuara më 24 Qershor 1985, tha: "Bashkësia muslimane e globit sot është në pragun e një miliardi.[**]* Kjo është një figurë impresionuese. Por ajo që më impresionon njëllor mua është se sot Islami është feja monoteiste me rritje më të shpejtë në botë. Kjo është diçka që duhet marrë parasysh. Ka diçka të drejtë në lidhje me Islamin. Ai po tërheq një numër të madh njerëzish." Po, diçka është e drejtë te Islami dhe është koha të shohim çfarë. Shpresoj se ky studim përbën një hap në këtë drejtim.

SHËNIME

1. *The Globe and Mail*, 4 Tetor 1994.
2. Leonard J. Swidler, *Women in Judaism: the Status of Women in Formative Judaism* (Metuchen, N.J: Scarecrow Press, 1976) fq 115.
3. Thana Kendath, "Memories of an Orthodox Youth" in Susannah Heschel, ed., *On being a Jewish Feminist* (New York: Schocken Books, 1983) fq 96-97.
4. Swidler, vep. cit., fq 80-81.
5. Rosemary R. Ruether, "Christianity", in Arvind Sharma, ed., *Women in World Religions* (Albany: State University of New York Press, 1987) fq 209.
6. Për të gjitha thëniet e Shenjtorëve të shquar, shih Karen Armstrong, *The Gospel According to Woman* (London: Elm Tree Books, 1986) fq 52-62. Shih gjithashtu Nancy van Vuuren, *The Subversion of Women as Practised by Churches, Witch Hunters, and Other Sexists* (Philadelphia: Westminster Press) fq 28-30.
7. Swidler, vep. cit., fq 140.
8. Denise L. Carmody, "Judaism", in Arvind Sharma, ed., vep. cit., fq 197.
9. Swidler, vep. cit., fq 137.
10. Po aty, fq 138.

11. Sally Priesand, *Judaism and the New Woman* (New York: Behrman House, Inc., 1975) fq 24.
12. Swidler, vep. cit., fq 115.
13. Lesley Hazleton, *Israeli Women: The Reality Behind the Myths* (New York: Simon and Schuster, 1977) fq 41.
14. Gage, vep. cit. (shih shën. 18), fq 142.
15. Jeffrey H. Togay, "Adultery", *Encyclopaedia Judaica*, Vëll. II, kol. 313. Gjithashtu, shih Judith Plaskow, *Standing Again at Sinai: Judaism from a Feminist Perspective* (New York: Harper & Row Publishers, 1990) fq 170-177.
16. Hazleton, vep. cit., fq 41-42.
17. Swidler, vep. cit., fq 141.
18. Matilda J. Gage, *Woman, Church, and State* (New York: Truth Seeker Company, 1893) fq 141.
19. Louis M. Epstein, *The Jewish Marriage Contract* (New York: Arno Press, 1973) fq 149.
20. Swidler, vep. cit., fq 142.
21. Epstein, vep. cit., fq 164-165.
22. Po aty, fq 112-113. Shih gjithashtu Priesand, vep. cit., fq 15.
23. James A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe* (Chicago: University of Chicago Press, 1987) fq 88.

24. Po aty, fq 480.
25. R. Thompson, *Women in Stuart England and America* (London: Routledge & Kegan Paul, 1974) fq 162.
26. Mary Murray, *The Law of the Father* (London: Routledge, 1995) fq 67.
27. Gage, vep. cit., fq 143.
28. Shih p̄r shembull Jeffrey Lang, *Struggling to Surrender* (Beltsville, MD: Amana Publications, 1994) fq 167.
29. Elsayyed Sabiq, *Fiqh al-Sunnah* (Cairo: Dar al-Fatah lile'lam al-Arabi, bot. 11t̄e, 1994) v̄ell. II, fq 218-229.
30. Abd al-Haleem Abu Shuqqa, *Tabriral-Mar'aa fi Asr al-Risala* (Kuwait: Dar al-Qalam, 1990) fq 109-112.
31. Leila Badawi, "Islam", in Jean Holm and John Bowker, ed., *Women in Religion* (London: Pinter Publishers, 1994) p. 102.
32. Amir H. Siddiqi, *Studies in Islamic History* (Karachi: Jamiyat al-Falah Publications, bot. 3, 1967) fq 138.
33. Epstein, vep. cit., fq 196.
34. Swidler, vep. cit., fq 162-163.
35. *The Toronto Star*, 8 Prill 1995.

36. Sabiq, vep. cit., fq 318-329. Shih gjithashtu Muhammad al-Ghazali, *Qadaya al-Mar'aa bin al-Taqalid al-Rakida wa'l-Wafida* (Cairo: Dar al-Shorooq, bot. 4t, 1992) fq 178-180.
37. Po aty, fq 313-318.
38. David W. Amram, *The jewish Law of Divorce According to Bible and Talmud* (Philadelphia: Edward Stern & Co., Inc., 1896) fq 125-126.
39. Epstein, vep. cit., fq 219.
40. Po aty, fq 156-157.
41. Muhammad Abu Zahra, *Usbu al-Fiqh al-Islami* (Cairo: al-Majlis al-A'la li Ri'ayat al-Funun, 1963) fq 66.
42. Epstein, vep. cit., fq 122.
43. Armstrong, vep. cit., fq 8.
44. Epstein, vep. cit., fq 175.
45. Po aty, fq 121.
46. Gage, vep. cit., fq 142.
47. B. Aisha Lemu and Fatima Heeren, *Woman in Islam* (London: Islamic Foundation, 1978) fq 23.
48. Hazleton, vep. cit., fq 45-46.

49. Po aty, fq 47.
50. Po aty, fq 49.
51. Swidler, vep. cit., fq 144-148.
52. Hazleton, vep. cit., fq 44-45.
53. Eugene Hillman, *Poligamy Reconsidered: African Plural Marriage and the Christian Churches* (New York: Orbis Books, 1975) fq 140.
54. Po aty, fq 17.
55. Po aty, fq 88-93.
56. Po aty, fq 92-97.
57. Philip L. Kilbride, *Plural Marriage For Our Times* (Westport, Connecticut: Bergin & Garvey, 1994) fq 108-109.
58. *The Weekly Review*, 1 Gusht 1987.
59. Kilbride, vep. cit., fq 126.
60. John d'Emilio and Estelle B. Freedman, *Intimate Matters: A History of Sexuality in America* (New York: Harper & Row Publishers, 1988) fq 87.
61. Ute Frevert, *Women in German History: from Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation* (New York: Berg Publishers, 1988) fq 263-264.

62. Po aty, fq 257-258.
63. Sabiq, vep. cit., fq 191.
64. Hillman, vep. cit., fq 12.
65. Nathan Hare and Julie Hare, ed., *Crisis in Black Sexual Politics* (San Francisco: Black Think Tank, 1989) p. 25.
66. Po aty, fq 26.
67. Kilbride, vep. cit., fq 94.
68. Po aty, fq 95.
69. Po aty.
70. Po aty, fq 95-99.
71. Po aty, fq 118.
72. Lang, vep. cit., fq 172.
73. Kilbride, vep. cit., fq 72-73.
74. Sabiq, vep. cit., fq 187-188.
75. Abdul Rahman Doi, *Woman in Shari'ah* (London: Ta-Ha Publishers, 1994) fq 76.
77. Po aty, fq 316-317. Gjithashtu shih Swidler, vep. cit., fq 121-123.

78. Po aty, fq 139.
79. Susan W. Schneider, *Jewish and Female* (New York: Simon & Schuster, 1984) fq 237.
80. Po aty, fq 238-239.
81. Alexandra Wright, "Judaism", in Holm and Bowker, ed., vep. cit., fq 128-129.
82. Clara M. Henning, "Cannon Law and the Battle of the Sexes" in Rosemary R. Ruether, ed., *Religion and Sexism: Images of Woman in the Jewish and Christian Traditions* (New York: Simon & Schuster, 1974) fq 272.
83. Donald B. Kraybill, *The Riddle of the Amish Culture* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1989) fq 56.
84. Raporti Vjetor i F.B.I., 1994.
85. Khalil Gibran, *Thoughts and Meditations* (New York: Bantam Books, 1960) fq 28.
86. *The Times*, 18 Nëntor 1993.

* Shprehje për atë që fajësohet dhe dënohet për mëkatet e të tjerëve; në Dhiatën e Vjetër, c'jap tek i cili përcilletshin ceremonialisht mëkatet e çifutëve e që pastaj përzihej. (*shën. përke*)

[*] Kapele karakteristike e meshkujve çifutë në formë rrethi, që mbulon një pjesë të syprinës së kokës. (*shën. përke*)

[†] Ndjenjën e bashkëvuajtjes, dhembshurinë. *(shën. përk.)*

[‡] Disa versione 25:18, 23. Të shihet edhe 25:12: "më e liga ndër tërë ligësitë është ajo e një gruaje"; apo "Nuk ka vrer më të keq se ai i gjarprit dhe helm më të madh se ai i gruas." (25:15) *(shën. përk.)*

[§] Monedha argjendi. *(shën. përk.)*

* Sipas raportit të C.I.A. nga korriku 2003, botuar në revistën *The Economist*, 13 Shtator 2003, sot ka mbi 1.5 miliardë muslimanë. *(shën. përk.)*